

# KAKO REFORMA SEKTORA BEZBEDNOSTI UTIČE NA LJUDSKU BEZBEDNOST U SRBIJI:

**PONOVNA PROCENA  
UTICAJA REFORME  
SEKTORA BEZBEDNOSTI  
NA LGBT POPULACIJU**



Organizacija za evropsku  
bezbednost i saradnju  
Misija u Srbiji



**CENTAR**  
ZA ISTRAŽIVANJE  
JAVNIH POLITIKA



KAKO REFORMA SEKTORA BEZBEDNOSTI  
UTIČE NA LJUDSKU BEZBEDNOST U SRBIJI:

*Ponovna procena uticaja reforme sektora  
bezbednosti na LGBT populaciju*

KAKO REFORMA SEKTORA BEZBEDNOSTI  
UTIČE NA LJUDSKU BEZBEDNOST U SRBIJI:

Ponovna procena uticaja reforme  
sektora bezbednosti na LGBT populaciju

**Autorke:**

Jelena Radoman

Marija Radoman

Jelena Šapić

**Izdavači:**

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija OEBS-a u Srbiji

Centar za istraživanje javnih politika

[www.publicpolicy.rs](http://www.publicpolicy.rs)

**Urednice:**

Svetlana Đurđević Lukić

Tanja Jakobi

**Lektura i korektura:**

Draga Vukčević

**Dizajn i priprema za štampu:**

comma | communications design |

**Štampa:**

Grid Studio

**Tiraž:**

200

Centar za istraživanje javnih politika (CENTAR) je nevladina organizacija istraživačkog usmerenja (think tank), osnovana 2010. godine koja se bavi ispitivanjem efekata javnih politika u domenu bezbednosti i socio-ekonomskog statusa građana.

Objavlivanje ove publikacije je omogućeno u okviru projekta Misije OEBS-a u Srbiji „Konsolidovanje procesa demokratizacije u sektoru bezbednosti u Republici Srbiji”, koji je finansijski podržala Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (SIDA).

Napomena: Stavovi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorkama i njihovim saradnicima/saradnicama i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Misije OEBS-a i Švedske agencije za međunarodnu razvojnu saradnju.

KAKO REFORMA  
SEKTORA BEZBEDNOSTI  
UTIČE NA LJUDSKU  
BEZBEDNOST U SRBIJI:

**PONOVNA PROCENA  
UTICAJA REFORME  
SEKTORA BEZBEDNOSTI  
NA LGBT POPULACIJU**

# Sadržaj

Predgovor	7
Sažetak	9
Uvod	11
Metodologija istraživanja	12
<b>PRVI DEO:</b>	
Ljudska bezbednost LGBT populacije u EU i u Srbiji	15
1. Koncept ljudske bezbednosti	15
2. Strateški okvir EU u oblasti zaštite prava LGBT osoba	16
3. Položaj LGBT osoba u Evropskoj uniji	18
4. Pravni status LGBT osoba u zemljama članicama EU	20
5. Novo poglavlje reforme sektora bezbednosti u Srbiji: Rad sa osetljivim grupama	21
6. Zakonski okvir i pravni status LGBT osoba u Srbiji	23
<b>DRUGI DEO:</b>	
Percepcija LGBT osoba u Srbiji vlastite bezbednosti i rada institucija – rezultati istraživanja iz 2016. godine i poređenje sa rezultatima iz 2011. godine	25
1. Bezbednost LGBT osoba	25
1.1. Percepcija sopstvene bezbednosti i najveće opasnosti koje im prete	25
1.2. Oblici nasilja i vrste opasnosti po bezbednost LGBT osoba	29
1.3. Delovanje policije iz ugla LGBT osoba	30
1.4. Uticaj (ne)poverenja prema policiji na prijavljivanje nasilja	33
1.5. Reforme sektora bezbednosti i bezbednost LGBT osoba	36
2. Politike institucija – pet godina kasnije	39
2.1. Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) i policija	39
2.2. Ministarstvo odbrane (MO) i Vojska Srbije (VS)	41

Lične priče:	42
1.    Zoran, Novi Sad (29 godina)	42
2.    Muškarac, Subotica	43
3.    Dragoslava Barzut, Da se zna	44
4.    Ana Zorbić, Beograd	46
5.    Helena Vuković, Beograd	46
TREĆI DEO:	
Zaključak i preporuke	49
Preporuke	51
Bibliografija	53
PRILOG 1:	
Anketa	57
1.    Uvod	57
2.    Rezultati	59
2.1.  Diskriminacija izražena, neki institucionalni pomaci ipak vidljivi	59
2.2.  Bezbednost pripadnika/pripadnica LGBT populacije	
u poslednjih pet godina povećana, ali u nedovoljnoj meri	62
2.3.  Napadi na pripadnike/pripadnice LGBT populacije	
i dalje prolaze nekažnjeno, stepen poverenja u MUP i MO nizak	64
2.4.  Ministarstva sile zatvorena za autovane pripadnike/pripadnice LGBT populacije?	66
3.    Zaključak	69
PRILOG 2:	
Upitnik	71





## Predgovor

Centar za istraživanje javnih politika je 2016. godine sproveo istraživanje pod nazivom „Kako reforma sektora bezbednosti utiče na ljudsku bezbednost u Srbiji? Ponovna procena uticaja reforme sektora bezbednosti na LGBT populaciju.” Istraživanje je imalo za cilj da se utvrdi da li je došlo do promena u politikama institucija sektora bezbednosti prema LGBT zajednici kao osetljivoj grupi. To je nastavak Centrove studije „LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji” iz 2011. godine, što nam je omogućilo da napravimo uporednu analizu starih i novih rezultata istraživanja. Glavni cilj projekta je da predstavi preporuke za unapređenje rada institucija u sektoru bezbednosti i da doprinese jačanju saradnje između državnih institucija i nevladinih organizacija u oblasti bezbednosti, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou.

Projektni tim činile su: Svetlana Đurđević-Lukić<sup>+</sup>, Jelena Radoman, Marija Radoman, Tanja Jakobi i Jelena Šapić. Iako Svetlana nije bila u prilici da završi rad na ovoj studiji, tim CENTRA se rukovodio multisektorskim pristupom koji je ona, kao ko-osnivačica i direktorka CENTRA, uspostavila. Objedinjujući teme iz oblasti svog stručnog delovanja – reforma sektora bezbednosti, ljudska bezbednost i položaj osetljivih grupa – Svetlana je 2011. godine po prvi put problematizovala bezbednost LGBT osoba u kontekstu reforme sektora bezbednosti. Zahvaljujući njenoj posvećenosti, CENTAR je ovu temu uveo u javnu debatu i uneo je u agendu kreatora/kreatorki javnih politika.

CENTAR se zahvaljuje učesnicima i učesnicama fokus grupa i intervjuja, kao i predstavnicima/predstavnicama Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva odbrane Republike Srbije na njihovom doprinosu ovom istraživanju. Posebnu zahvalnost upućujemo nevladinim organizacijama *Gayten-LGBT, Da se zna, Labris, Asocijacija Duga, Izađi, Ženski prostor* i *Kolektiv*.

Istraživanje je podržalo Odeljenje za demokratizaciju Misije OEBS-a u Srbiji u okviru projekta „Konsolidovanje procesa demokratizacije u sektoru bezbednosti u Republici Srbiji” koji finansira Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (*Swedish International Development Cooperation Agency*).



## Sažetak

Poštovanje ljudskih prava LGBT osoba predstavlja važan pokazatelj ostvarenih prava i sloboda u jednom društvu. Ovo istraživanje nastoji da utvrdi nivo ostvarenog napretka i dinamiku odnosa između reformi sektora bezbednosti i ljudske bezbednosti osoba neheteroseksualne orijentacije. U istraživanju je primenjen kvalitativni metod koji se zasniva na fokus grupama i dubinskim intervjuima. Ukupno trinaest fokus grupa je održano u pet gradova Srbije (šest u Beogradu, i po dve u Novom Sadu, Nišu, Kragujevcu i jedna u Šapcu). U radu fokus grupa bili/bile su uključeni/uključene pripadnici/pripadnice LGBT populacije koji/koje su aktivno uključeni/uključene u rad organizacija kao i oni/one koji/koje to nisu. Pored fokus grupa, istraživanje je obuhvatilo pet intervju sa LGBT osobama. Intervjui u pisanom i usmenom obliku su sprovedeni i sa predstavnicima Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva odbrane Republike Srbije. U proceni napretka i dometa reformi pošlo se od nalaza Centrovog istraživanja „LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji” iz 2011. godine.

Glavni rezultati ovogodišnjeg istraživanja ukazuju na to da se nastavlja trend izrazitog osećanja nebezbednosti LGBT osoba, nepoverenja u rad policije i nepoznavanje načina delovanja Vojske Srbije. Osećaj nebezbednosti je usko povezan sa percipiranim arbitrarnim radom institucija i visokom tolerancijom države prema nasilju i on ne zavisi od ranijeg iskustva doživljenog fizičkog nasilja. Za razliku od 2011. godine, LGBT identitet nije primarni već dodatni izvor nebezbednosti. U takvom kontekstu, autovanje predstavlja jedan od ključnih problema i utiče na načine ponašanja u različitim sferama života. Mnogi učesnici/učesnice sa kojima je istraživački tim imao prilike da razgovara, svesno odlučuju da se ne autuju ni na poslu ni među prijateljima kako ne bi bili/bile diskriminirani i potencijalno odbačeni od strane društva. Što je manji broj autovanih pripadnika LGBT populacije u Srbiji, to je veća verovatnoća da će nasilje koje pretrpe ostati neprijavljeno, a diskriminacija kojoj su izloženi veća.

Poverenje ispitanika/ispitanica prema policiji je na niskom nivou. Kao i u prethodnom istraživanju, delovanje policije je ocenjeno kao veoma politizovano i uslovljeno direktnim instrukcijama dobijenim od ključnih donosilaca odluka. Uprkos postojanju nepoverenja u rad policije, više od polovine učesnika/učesnica ovogodišnjeg istraživanja bi prijavilo nasilje kako bi izvršili pritisak na policiju i tužilaštvo da sankcionišu nasilje. Reforme koje sprovode Ministarstvo odbrane i Vojska Srbije su nepoznati velikoj većini učesnika/učesnica istraživanja. Negativne asocijacije na učešće u ratovima u bivšoj Jugoslaviji dodatno pojačavaju nepoverenje i negativan odnos prema vojsci danas.

Opšti zaključak je da LGBT osobe ne žele i ne smatraju poželjnim bilo koje oblike paralelnih mreža unutar sektora bezbednosti. Oni očekuju da njihova bezbednost, kao i bezbednost svih građana i građanki, bude utemeljena na profesionalnom i nediskriminatornom radu institucija.

Na osnovu ključnih rezultata, upućene su preporuke sektoru bezbednosti kako bi se ljudska bezbednost LGBT osoba unapredila i to tako što bi informacije o mehanizmima namenjenim LGBT populaciji bile vidljive i dostupne, sprovođenjem evaluacije obuka i treninga i prilagođavanjem medijske kampanje LGBT osobama kao ciljnoj grupi. Kada je reč o nosiocima izvršne vlasti, neophodno je da oni pošalju jasne poruke da je nasilje neprihvatljivo i kažnjivo i na taj način doprinesu većoj toleranciji prema LGBT osobama u društvu.

# Uvod

Studija „Kako reforma sektora bezbednosti utiče na ljudsku bezbednost u Srbiji: Ponovna procena uticaja reforme sektora bezbednosti na LGBT populaciju” nastala je tokom 2016. godine i bavi se procenom uticaja reforme sektora bezbednosti na unapređenje ljudske bezbednosti osoba neheteroseksualne orijentacije. Stepen poštovanja prava lezbejki, gej, biseksualnih i trans\* osoba<sup>1</sup> predstavlja lakmus test za društvo u celini – ukoliko se ona ne poštuju, onda su i prava ostalih osetljivih grupa ugrožena.<sup>2</sup>

U obradi ove teme, pošle smo od dva osnovna pitanja: da li je reforma sektora bezbednosti u skladu sa postojećim antidiskriminatorskim pravnim okvirom i da li rad bezbednosnih institucija doprinosi ljudskoj bezbednosti LGBT<sup>3</sup> osoba kao posebno osetljivoj društvenoj grupi.

Ova pitanja smo po prvi put postavili u studiji slučaja iz 2011. godine, da bismo na primeru bezbednosti LGBT osoba u Srbiji ocenile domete reformi u sektoru bezbednosti kada je u pitanju unapređenje ljudske bezbednosti. U ovoj novoj studiji, želele smo da utvrdimo da li su tokom pet godina sprovođenja, ove reforme dovele do suštinskih promena u vezi sa osećanjem bezbednosti osoba neheteroseksualne orijentacije. U uvodnom delu studije dajemo pregled ključnih promena i smernica u oblasti unapređenja statusa i bezbednosti LGBT osoba na nivou Evropske unije (EU) i navodimo primere postupanja u izabranim zemljama članicama. Na kraju uvodnog dela, predstavljamo pregled ključnih novina u pravnom i institucionalnom okviru Republike Srbije, a koje se odnose na promene unutar samih institucija bezbednosti u odnosu na zaštitu prava LGBT osoba.

U središnjem delu rada izlažemo nalaze ovogodišnjeg istraživanja baziranog na odgovorima učesnika/učesnica na pitanja o tome koji su to ključni rizici po njihovu bezbednost, u kojim oblastima života se smatraju ugroženim (javno vs. privatno, tj. na ulici, poslu, u kući itd.) i kako vide delovanje dve tradicionalno ključne institucije u sektoru bezbednosti – policije i vojske – bilo uopšteno, bilo u njihovom radu sa LGBT populacijom. U studiju su uključeni i odgovori Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) i Ministarstva odbrane (MO) Republike Srbije u vezi sa konkretnim merama koje su ovde dve institucije preduzele u domenu svog rada da bi odgovorile na rizike nebezbednosti LGBT osoba. U oba istraživanja je korišćen upitnik koji je prvobitno sastavljen 2011. godine, pa su rezultati uporedivi, na šta upućujemo i u samom tekstu.

1 U literaturi se sve češće koristi termin trans\* osobe koji se odnosi i na transrodne i transseksualne osobe.

2 Keneth Roth, direktor organizacije *Human Rights Watch*, Prema Koen Sloomaeckers *et al*, 2016.

3 Različiti izvori koriste različite skraćenice kao što su LGBTI, LGBTIA, LGBTIQ, LGBTIQS, LGBT+, itd. U studiji će biti korišćena skraćenica LGBT kao najčešće upotrebljavana. Ona se odnosi na širi raspon seksualnih i rodnih identiteta od onih koji su sadržani u samoj skraćenici.

Treći deo ove studije čine zaključci i preporuke koji su rezultat istraživačkog rada CENTRA. U skladu sa ustaljenom praksom CENTRA, pre nego što je tekst studije konačno uobličen, o preliminarnim rezultatima se diskutovalo na okruglom stolu koji je održan 28. novembra 2016. godine u prostorijama Misije OEBS-a u Beogradu. Tekst koji je pred vama predstavlja konačnu verziju nalaza, zaključaka i preporuka kojima ovaj vid javne rasprave o rezultatima istraživanja daje dodatni legitimitet.

## Metodologija istraživanja

Istraživanje „Kako reforma sektora bezbednosti utiče na ljudsku bezbednost u Srbiji: Ponovna procena uticaja reforme sektora bezbednosti na LGBT populaciju” je kvalitativno istraživanje stavova LGBT populacije u Srbiji o sopstvenoj bezbednosti i o tome kako dve ključne institucije sektora bezbednosti, policija i vojska, svojim delovanjem utiču na bezbednost osoba drugačije seksualne orijentacije. S obzirom da je cilj istraživanja da se utvrde stavovi i uverenja, izbor fokus grupa kao metode istraživanja kvalitativnog tipa ima značajne prednosti.<sup>4</sup> On omogućava istraživačicama da tokom održavanja fokus grupa, postavljaju potpitanja, da bi bliže ispitale stavove ispitanica/ispitanika, što ne bi bilo moguće da je kao metod prikupljanja podataka izabrano anketiranje ili da su istraživačice koristile upitnik koji ispitanici/ispitanice samostalno popunjavaju. S druge strane, prikupljanje podataka kroz fokus grupe ima i svojih mana, jer se rezultati dobijeni primenom ove metode ne mogu uopštavati. U ovom slučaju to znači da se dobijeni rezultati ne mogu smatrati relevantnim za sve pripadnike/pripadnice LGBT populacije u Srbiji. Ipak, izborom metode fokus grupa istraživačice stižu dublji uvid u značenja i motive ispitanika/ispitanica.

U studiji su predstavljeni rezultati kvalitativnog istraživanja nastali na osnovu 13 fokus grupa (7 van Beograda i 6 u Beogradu) i 5 dubinskih intervjuva sa pripadnicima/pripadnicama LGBT populacije, koji su obavljani u periodu od juna do septembra 2016. godine. Fokus grupe su sprovedene u Beogradu, Nišu, Novom Sadu, Kragujevcu i Šapcu i u njima je učestvovalo ukupno 79 osoba. Od tog broja, 44 osobe nisu aktivisti (u daljem tekstu „neaktivisti/neaktivistkinje”), dok njih 35 pripada grupi osoba uključenih u aktivizam (u organizacijama ili van njih), ili je povremeno uključeno u aktivizam (u daljem tekstu pripadnici/pripadnice ove dve grupe biće označeni kao „aktivisti/aktivistkinje”). Podela na aktiviste/aktivistkinje i neaktiviste/neaktivistkinje nam je bila važna da bismo utvrdile da li postoji razlika između osoba koje se ne bave aktivizmom i osoba koje su uključene u aktivizam.

4 U pitanju je kvalitativni metod istraživanja koji omogućava prikupljanje podataka u vidu grupnog razgovora – „Fokus grupe liče na grupne diskusije, grupne intervju” (Fajgelj, 2012). Takođe, fokus grupe imaju određenu „grupnu dinamiku, odnosno grupnu interakciju” koja se teži uhvatiti kako bi se dobili podaci o određenim stavovima i uverenjima ispitanika (The Cambridge Dictionary of Sociology, 2006). „Glavno svojstvo fokus grupa je da koriste grupnu interakciju da bi se prikupili podaci i stekli uvidi koji bi bili teško dostupni bez te interakcije” (David Morgan, Prema Fajgelj, Ibid). I u ovom istraživanju grupna dinamika je važna kako bi se osvetlili određeni oblici ponašanja koji bi ostali nevidljivi da nema grupnog razgovora. Međutim, ovaj metod može imati i određene nedostatke: učesnici fokus grupa mogu iskazati nepoverenje, konformizam, mogu prikrivati sopstvene stavove iz različitih razloga, i sl.

Oslanjajući se na istraživanje iz 2011. godine, smatramo da su iskustva i viđenja ove dve grupe o ličnoj bezbednosti i o odnosu prema institucijama sektora bezbednosti, značajno različite. Aktivisti/aktivistkinje, zahvaljujući svom angažovanju, imaju bolji pristup informacijama, kontakte sa institucijama bezbednosti (često i lične kontakte sa pojedinim pripadnicima/pripadnicama MUP-a) i generalno veći stepen samopouzdanja da zatraže pomoć ako im je potrebna, bilo od institucija bilo od drugih LGBT organizacija. Upravo pristup informacijama, za koji smatramo da je važan faktor lične bezbednosti, kao i mogućnost da se lakše dođe do pomoći, čine ovu grupu specifičnom i zbog toga su u grupu „aktivista/aktivistkinja” uključeni i oni koji su bliski organizacijama ili su se nekada bavili aktivizmom. Za razliku od njih, osobe koje nisu uključene u aktivizam ili nemaju aktivnu komunikaciju/kontakt sa nevladinim organizacijama koje se bave podrškom LGBT populaciji, često imaju drugačiji pogled na sopstvenu bezbednost i moraju da razmisle kome bi se obratile u slučaju da budu žrtve nasilja.

Važna razlika između ove dve grupe je i u tome što su aktivisti/aktivistkinje po prirodi „posla” izloženiji/izloženije nasilju i samim tim njihov položaj može da bude podjednako, a ponekad i mnogo osetljiviji od položaja osoba koje se ne bave aktivizmom. Međutim, ispostaviće se da neke od ovih razlika nisu bitne kada se dogodi sam čin nasilja, jer žrtva može biti bilo ko. Ipak, postoje razlike u pogledu delovanja i efikasnosti policije, koja je, sudeći po rezultatima našeg istraživanja, ažurnija u postupanju kada su u pitanju aktivisti/aktivistkinje nego neaktivisti/neaktivistkinje. Razlog tome može biti i taj što pripadnici/pripadnice policije smatraju da aktivisti/aktivistkinje imaju veću moć da javno iznesu svoje nezadovoljstvo njihovim radom.

U odnosu na istraživanje iz 2011. godine, novina u ovogodišnjem istraživanju jesu dubinski intervjui sa osobama koje su u konkretnom slučaju bile izložene nasilju po osnovu svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Ovi ispitanici/ispitanice su izneli/iznale konkretne primere delovanja institucija bezbednosti onako kako su ih doživeli/doživele. Ova pojedinačna iskustva omogućila su nam da dobijemo više podataka i kvalitetniji materijal.<sup>5</sup> Ispitanice/ispitanike za dubinske intervjue izabrali smo u procesu konsultacija sa LGBT organizacijama, koje su nam ukazale ko bi od njihovih članova/članica bio/bila zainteresovan/zainteresovana da svoja iskustva podeli sa nama.

Služeći se ovako definisanom metodologijom, svi prikupljeni rezultati su iskorišćeni za definisanje preporuka. One treba da posluže kao vodič u stvaranju sistemskog i transparentnog pristupa otklanjanju bezbednosnih pretnji i rizika sa kojima se LGBT osobe u Srbiji suočavaju.

5 Naime, ispitanici/ispitanice u toku intervjua daju više podataka, ali se osećaju i bezbednije da iznesu ovakve slučajeve, nego kada su u grupi, dok je neke podatke moguće dobiti jedino u toku intervjua. Bilo nam je važno da intervjuisane osobe imaju poverenja da podaci o njihovoj ličnosti neće biti izneti u javnost niti zloupotrebljeni. Isto tako, bilo nam je značajno da dobijemo dovoljno podataka koji bi potvrdili njihovu verodostojnost kako bi se oni zaista mogli predstaviti kao primeri delovanja institucija bezbednosti.





# PRVI DEO:

## Ljudska bezbednost LGBT populacije u EU i u Srbiji

### 1. Koncept ljudske bezbednosti

Koncept ljudske bezbednosti prvi put je uveden u javni diskurs 1994. godine u Izveštaju o ljudskom razvoju Programa za razvoj Ujedinjenih Nacija (eng. *United Nations Development Programme's Human Development Report*) sa ciljem da se njime obuhvati daleko širi spektar pretnji od onih tradicionalnih koje su usmerene isključivo na državu (UNDP, 1994).<sup>6</sup> Ako se ljudska bezbednost posmatra na taj način, onda se ona odnosi na zaštitu i unapredjenje kvaliteta osnovnih prava i sloboda, dakle na suštinu čovekovog života. (Commission on Human Security, 2003). Ovakvu definiciju su pre svega usvojile UN i njene agencije za koje je karakteristično šire shvatanje ljudske bezbednosti kao **slobode od oskudice** (eng. *freedom from want*).

Nasuprot tome, uže shvatanje podrazumeva **slobodu od straha** (eng. *freedom from fear*) i fokusira se na sve one opasnosti koje prete pojedincu/pojedinki koje proističu iz direktnog nasilja, a čiji se pojavni oblici mogu kretati od trgovine oružjem i narkoticima do posledica proisteklih iz propasti različitih država (Liotta and Owen, 2006). Pobornici/pobornice ovog užeg stanovišta polaze od činjenice da se u posthladnoratovskom poretku ratovi ne vode između država, već unutar njih samih. Stoga se u pristupu ljudskoj bezbednosti kao *slobodi od straha* naglašava neophodnost delovanja i rane prevencije dok se ljudska bezbednost, definisana kao *sloboda od oskudice*, bavi dugoročnim planiranjem i ulaganjem u održivi razvoj.

Obe koncepcije su antropocentrične i streme ka univerzalnim vrednostima (UN, 2014). Takođe, one se zasnivaju na metodama koje ne uključuju prinudu i tiču se reforme sektora bezbednosti, diplomatije, postkonfliktne medijacije i procesa izgradnje države (Liotta and Owen, 2006). Od samog uvođenja u javni diskurs, koncept ljudske bezbednosti privlači veliku pažnju istraživača/istraživačica i kreatora/kreatorki javnih politika (eng. *policy makers*),

6 U Izveštaju UNDP-a iz 1994. godine definisano je sedam glavnih celina: ekonomska, politička, lična i zdravstvena bezbednost, bezbednost zajednice, hrane i životne sredine (UNDP, 1994). Ovakva odrednica se može posmatrati kao krovna koju države dalje prilagođavaju svom kontekstu i potrebama. Na primer, Norveška i Kanada su ljudsku bezbednost definisale kao ličnu, dok se Japan opredelio za ekonomsku bezbednost (Gasper, 2005).

ali istovremeno izaziva i kontraverze s obzirom na brojna, raznovrsna i često međusobno nekoherentna tumačenja ovog koncepta.

## 2. Strateški okvir EU u oblasti zaštite prava LGBT osoba

Počevši od 2000. godine, institucije Evropske unije, Evropski savet, Evropski parlament i Evropska komisija, usvojile su niz dokumenata usmerenih na otklanjanje opasnosti po bezbednost LGBT osoba i otpočele sa primenom mera koje iz njih proističu.

*Ugovor o funkcionisanju Evropske unije*,<sup>7</sup> *Okvirna strategija za nediskriminaciju i jednake šanse za sve*<sup>8</sup> i *Povelja Evropske unije o osnovnim pravima*<sup>9</sup> predstavljaju polaznu tačku u kreiranju pojedinačnih dokumenata o položaju osoba drugačije seksualne orijentacije. Na osnovu njih, **Evropski savet** je 2013. godine usvojio *Vodič za promociju i zaštitu poštovanja ljudskih prava lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih (LGBTI) osoba* (u daljem tekstu: *Vodič*, eng. *Guidelines to Promote and Protect Enjoyment of All Human Rights by Lesbians, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex (LGBTI) Persons*). U ovom dokumentu, članice EU su se saglasile sa odredbom da LGBT osobe treba da uživaju jednaka ljudska prava koja su propisana međunarodnim dokumentima<sup>10</sup> i da je neophodno sprovesti dodatne aktivnosti kako bi se obezbedilo nesmetano uživanje ovih prava. Kao prioritetne oblasti u unapređivanju prava LGBT osoba izdvojene su: dekriminalizacija, borba protiv diskriminatorskih politika i zakona, zaustavljanje homofobičnog nasilja, promocija jednakosti i nediskriminacije kao i zaštita branitelja/braniteljki ljudskih prava. Zahvaljujući *Vodiču*, prava

7 Posebno članovi 10 i 19 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije. Član 10 glasi: „U definisanju i sprovođenju svojih politika i aktivnosti, Unija će nastojati da se bori protiv diskriminacije na osnovu pola, rasnog ili etničkog porekla, religije ili verovanja, invaliditeta, godina ili seksualne orijentacije”, dok član 19, stav 1 propisuje: „Bez obzira na ostale odredbe Ugovora i u okviru granica ovlašćenja dodeljenih od strane Unije, Savet, jednoglasnom odlukom u skladu sa posebnim zakonodavnim postupkom i nakon dobijanja saglasnosti od Evropskog parlamenta, može preduzeti odgovarajuće akcije za borbu protiv diskriminacije na osnovu pola, rasnog ili etničkog porekla, religije ili verovanja, invaliditeta, godina ili seksualne orijentacije (Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 2012).

8 Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 1 June 2005 – Non-Discrimination and Equal Opportunities for All – A Framework Strategy, 2005.

9 Član 21, stav 1 Povelje Evropske unije o osnovnim pravima glasi: „Svaka diskriminacija na osnovu pola, rase, etničkog ili socijalnog porekla, genetskih karakteristika, jezika, religije ili verovanja, političkog ili drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, vlasništva, rođenja, godina ili seksualne orijentacije je zabranjena.” (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000).

10 Između ostalih navedene su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Deklaracija UN o pravima i odgovornosti pojedinaca, grupa i organa u promociji i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima, Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama, Konvencija o pravima deteta, Evropska konvencija o ljudskim pravima, Ugovor o funkcionisanju EU, Povelja EU o osnovnim pravima, itd.

LGBT osoba su uključena u spoljnu politiku EU i prepoznata kao instrument za merenje demokratičnosti u drugim zemljama (Council of the European Union, 2013).

Rukovodeći se ovakvom orijentacijom Saveta, **Evropski parlament** je 2014. godine usvojio rezoluciju pod nazivom *Mapa puta protiv homofobije i diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta* (eng. *Roadmap against Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity*). Takođe, Evropski parlament je pozvao Evropsku komisiju da iskoristi svoje nadležnosti i donese jedinstveni paket pozitivnih mera koje bi se ticale položaja LGBT osoba. Parlament je apelovao na Komisiju, zemlje članice i druge relevantne EU agencije<sup>11</sup> da posvete posebnu pažnju položaju lezbejki koje su izložene višestrukoj diskriminaciji i nasilju (European Parliament, 2014).

Takođe, Evropski parlament je doneo *Rezoluciju o stanju osnovnih prava u Evropskoj uniji za period 2013-2014* (eng. *Situation of fundamental rights in the EU (2013-2014)*). Povod za donošenje ovog akta bio je porast diskriminacije prema osetljivim grupama. Kada je reč o položaju osoba neheteroseksualne orijentacije, Parlament je ponovo pozvao Komisiju da podnese predlog za sveobuhvatno regulisanje LGBT prava u državama članicama EU koje bi obuhvatalo i pravno priznavanje rodnog identiteta. Parlament je u Rezoluciji izrazio snažno neslaganje sa činjenicom da se u većini država članica EU, transrodne osobe tretiraju kao mentalno obolele. Kao *modus operandi* za rešavanja problema sve veće diskriminacije, predloženo je da se odredbe o osnovnim pravima i slobodama uključe u sve bezbednosne politike i mere (European Parliament, 2015).

U duhu ovakvih preporuka Parlamenta, **Evropska komisija** je u decembru 2015. godine usvojila *Listu akcija za period 2016-2019* (eng. *List of actions by the Commission to advance LGBTI equality*). Ovom Listom je obuhvaćen širok raspon tema: nediskriminacija, obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, sloboda kretanja, azil, govor mržnje/zločin iz mržnje, politika proširenja i spoljna politika (European Commission, 2015). Primetna je promena u paradigmi shvatanja ljudske bezbednosti – Evropski savet u svom dokumentu stoji na stanovištu *slobode od straha*, dok je Evropska komisija otišla korak dalje i *Listu akcija* zasnovala na shvatanju ljudske bezbednosti kao *slobode od oskudice*. Takođe, primetna je i promena u paradigmi odnosa prema LGBT problematici – naime, sve se više stavlja naglasak na probleme trans\* i interseks osoba. Cilj akcija Komisije je da poveća društvenu prihvatljivost LGBT osoba i omogući efikasniju primenu zakonskih odredbi. *Lista akcija* se primenjuje u zemljama članicama i kandidatima za članstvo u EU. Počevši od 2013. godine, Evropska komisija u svoje redovne godišnje izveštaje o postignutom napretku kandidata i potencijalnih kandidata za članstvo, obavezno uključuje zapažanja koja se odnose na praćenje položaja LGBT populacije. Kada je u pitanju Srbija,<sup>12</sup> glavni doprinos izveštaju u delu koji se odnosi na stanje LGBT prava, daju organizacije civilnog društva kao što su Labris i Gej strejt alijansa, budući da još uvek ne postoji jedinstvena statistika na nivou države o nasilju nad LGBT osobama.

11 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), European Institute for Gender Equality (EIGE), European Foundation for the Improvement of Living and Working Condition (Eurofound), European Police College (CEPOL), European Union's Judicial Cooperation Unit (Eurojust), European Judicial Network (EJN), European Asylum Support Office (EASO).

12 Srbija je status kandidata za članstvo u EU dobila 2012. godine.

Konačno, značajna je i činjenica da su, u sklopu tesne saradnje sa Evropskom komisijom, članice Evropske unije 20. juna 2016. godine, konsenzusom usvojile *Sporazum o zaštiti LGBT i ženskih prava i rodne ravnopravnosti*, a u cilju efikasnijeg sprovođenja *Liste akcija* i ostvarivanja zaštite i ravnopravnosti osoba neheteroseksualne orijentacije.

### 3. Položaj LGBT osoba u Evropskoj uniji

Iako pojedinačna iskustva LGBT osoba variraju i u velikoj meri zavise od konteksta i sredine u kojoj žive, postoji potreba da se ta iskustva zbirno prate i prikazuju kako bi se stekao uvid u stepen poštovanja njihovih ljudskih prava i sloboda.

U evropskom kontekstu, merenju stepena poštovanja ljudskih prava i sloboda LGBT populacije pristupa se iz različitih uglova, tj. iz pozicije *Drugih* (eng. *Others*),<sup>13</sup> iz vizure samih LGBT osoba i sa stanovišta procene pravno-institucionalnog okvira. Tako, na primer, **Eurobarometar**<sup>14</sup> redovno meri nivo diskriminacije u Evropskoj uniji, polazeći od viđenja *Drugih*. Iako se, prema rezultatima Eurobarometra, 71% ispitanika/ispitanica slaže da LGBT osobe treba da imaju ista prava kao heteroseksualne osobe, diskriminacija prema LGBT osobama je rasprostranjenija od diskriminacije po osnovu verske pripadnosti, godina, invaliditeta i/ili roda. Od ukupno 28.000 građana/građanki EU koji su uzeli učešće u anketi, 58% ispitanika/ispitanica se složilo da postoji diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, a 56% smatra da postoji diskriminacija na osnovu rodnog identiteta što predstavlja porast u poređenju sa ispitivanjem iz 2012. godine (European Commission, 2015).

Ovi rezultati odgovaraju viđenju koje preovlađuje među pripadnicima LGBT zajednice. U do sada najsveobuhvatnijem istraživanju o položaju osoba neheteroseksualne orijentacije u EU, koje je sprovela **EU agencija za osnovna prava** FRA (eng. *EU Agency for Fundamental Rights*), 47% ispitanika/ispitanica je izjavilo da je na svojoj koži osetilo neki oblik diskriminacije i/ili maltretiranja na osnovu seksualne orijentacije. Istraživanje je organizovano na Internetu tokom 2012. godine, a obrađeno je 93.079 odgovora LGBT osoba iz cele Evropske unije. Značaj rezultata dobijenih ovim putem je velik, s obzirom na to da u mnogim državama ne postoje zvanični statistički podaci o nasilju nad osobama drugačije seksualne orijentacije. Uz to, u godišnjem izveštaju Kancelarije za demokratizaciju i ljudska prava ODIHR (eng. *Office for Democratic Institutions and Human Rights*) pod nazivom *Zločini iz mržnje u OEBS regionu*, samo 10 od ukupno 43 države su dostavile podatke o zločinima iz mržnje prema LGBT osobama. Glavni zaključci EU agencije za osnovna prava su sledeći:

13 Koncept *Drugi* je usko povezan sa idejom identiteta, odnosno pripadnosti grupi. U sebi obuhvata dihotomiju *Mi versus Drugi* koja se često razume kao prirodna, a ne kao stvoreni društveni poredak i odnos moći.

14 Eurobarometar je istraživanje javnog mnjenja koje sprovodi Evropska komisija od 1973. godine.

- Četvrtina (26%) svih ispitanika/ispitanica je bila izložena napadima ili pretnjama nasiljem u prethodnih pet godina;
- Od deset transrodnih ispitanika/ispitanica skoro svaka treća osoba je bila žrtva nasilja ili je bila izložena pretnji nasiljem više od tri puta u toku 2011. godine;
- Većina ispitanika/ispitanica koja je doživela nasilje (59%) tokom 2011. godine, izjavila je da se poslednji napad ili pretnja nasiljem delom ili u celosti dogodila jer su bili označeni kao LGBT osobe;
- 17% ispitanika/ispitanica je prijavilo policiji nasilje iz mržnje koje im se dogodilo. Oko 66% ispitanika/ispitanica u svim EU državama reklo je da se plaši da se drži za ruke sa svojim/svojom partnerom/partnerkom. U slučajevima gej i biseksualnih muškaraca, ovaj procenat raste na 74%, odnosno 78%;
- Više od četiri petine svih ispitanika/ispitanica je reklo da su vicevi o LGBT osobama rasprostranjeni u svakodnevnom životu;
- Skoro polovina ispitanika/ispitanica veruje da je korišćenje uvredljivog jezika prema LGBT osobama od strane političara/političarki u zemlji njihovog boravka veoma rasprostranjeno;
- Preko 80% ispitanika/ispitanica u svakoj od članica EU se setilo negativnih komentara ili slučajeva maltretiranja mladih LGBT osoba u školi;
- Jedan od pet ispitanika/ispitanica je doživeo/doživela neki oblik diskriminacije na radnom mestu ili u procesu traženja posla. Ovaj odnos je veći u slučaju transrodnih osoba i iznosi jedan od tri ispitanika/ispitanice;
- 18% ispitanika/ispitanica koji/koje su posetili/posetile neki kafić, restoran, bar ili noćni klub tokom 2011. godine bili/bile su izloženi/izložene diskriminaciji po osnovu LGBT identiteta (FRA, 2014).

#### 4. Pravni status LGBT osoba u zemljama članicama EU

Da bi se položaj LGBT osoba unapredio, neophodno je da kreatori/kreatorke javnih politika budu neprestano aktivni/aktivne i da postoji stabilan institucionalni okvir. **Prema godišnjem izveštaju ILGA-Europe** (eng. *European Region of International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association*) za 2015. godinu, Malta predstavlja primer dobre prakse. Ta mošnji parlament je jednoglasno usvojio progresivni Zakon o rodnom identitetu, rodnom izražavanju i polnim karakteristikama (eng. *GIGESC Act – Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act*). Zakon reguliše priznavanje i registrovanje rodnih i polnih karakteristika bez ikakvih prethodnih medicinskih ili hirurških intervencija. Dovoljno je podneti izjavu o ličnom samoodređenju, a postupak traje do trideset dana. Zakon omogućava podnošenje ovakve izjave i osobama mlađim od 18 godina, ali u tom slučaju izjavu moraju da potpišu i roditelji/staratelji ili pravni zastupnici. Pomenutim zakonom su predviđene izmene u oblasti zdravstva, pravosuđa, u procesu prikupljanja podataka kao i sankcije za govor ili nasilje po osnovu rodnog izražavanja i polnih karakteristika (Transgender Europe, pristupljeno 15. jul 2016). Međunarodna zajednica je ovaj Zakon ocenila kao primer dobre prakse koji je za rezultat imao niz inicijativa i podstakao državne institucije da izmene druge diskriminatorne prakse – vlada je tako zabranila tzv. terapiju homoseksualnosti (eng. *conversion therapies*). Takođe, vlada je usvojila sveobuhvatni *Akcionni plan o položaju LGBT osoba za period 2015 – 2017*, čime je pokazala spremnost da zločine iz mržnje procesuirati, i obavezala se da će razmotriti postojeće protokole koji se bave zločinima iz mržnje – osigurati da policija prođe neophodne programe obuke i obezbediti odgovarajuće sisteme podrške žrtvama (ILGA – Europe, 2016).

Nasuprot Malti, u Slovačkoj je dugogodišnje oklevanje političkih aktera dovelo do nejednako tretmana LGBT osoba. Naime, slovačka vlada je isključila LGBT grupaciju iz *Strategije za promociju i zaštitu ljudskih prava*, sa namerom da njihov status reši tzv. *Akcionim planom (AP) za jednakost LGBT osoba za period 2016-2019*, da bi kasnije odustala od toga zbog protivljenja *Saveza za porodicu* koji je okupio niz političkih i crkvenih organizacija. U izveštaju komesara Saveta Evrope o stanju ljudskih prava u Slovačkoj u 2015. godini, ocenjuje se da su prava LGBT osoba posebno ugrožena, a slovačkim organima vlasti se preporučuje da prošire pravne odredbe o zločinu iz mržnje na sve identitete neheteroseksualnih osoba i osiguraju poštovanje telesnog integriteta trans\* i interseks osoba. Promene u političkom kursu slovačkih vlasti imale su uticaja i na raspoloženje javnog mnjenja, pa je u Eurobarometrovom istraživanju iz 2015. godine samo 36% ispitanika/ispitanica reklo da se slaže sa tvrdnjom da osobe neheteroseksualne orijentacije treba da imaju ista prava kao osobe heteroseksualne orijentacije, dok na nivou EU procenat ispitanika/ispitanica koji/koje se slažu sa tom tvrdnjom u proseku iznosi 71% (ILGA – Europe, 2016).

Hrvatska, kao najnovija članica EU<sup>15</sup> i nama kontekstualno najbliža, ostvarila je znatan napredak u poštovanju LGBT prava. Prema navodima iz izveštaja ILGA – Europe, Hrvatska

je usvojila niz zakonskih mera među kojima su Zakon o jednopolnim zajednicama (2014), Uredba o partnerskom starateljstvu u lezbejskim vezama (koju je usvojila gradska uprava Zagreba 2015. godine) i Zakon o međunarodnoj privremenoj zaštiti (drugim rečima, zakon o tražiocima azila koji sadrži rodnu komponentu) (ILGA-Europe, 2016). Takođe, na inicijativu civilnog društva,<sup>16</sup> ponovo je u Kazneni zakon unet amandman kojim se predviđaju kazne zatvora za zlostavljanje na javnom mestu. Organizacije civilnog društva su kao jedan od razloga za vraćanje ovog člana navele i činjenicu da uprkos učestalim napadima na Rome i LGBT osobe, počinio prolaze nekažnjeno ukoliko ne dođe do telesnih povreda (SDF – Srpski demokratski forum, pristupljeno 25. oktobra 2016.). Uprkos pomacima u zakonodavnom okviru, pripadnici/pripadnice LGBT zajednice se i dalje suočavaju sa nasiljem i diskriminacijom. U istraživanju sprovedenom 2013. godine,<sup>17</sup> oko 68% ispitanika/ispitanica je reklo da je doživelo neki oblik nasilja, ali je samo 53% od ukupnog broja slučajeva prijavljeno policiji (poređenja radi, 58% slučajeva je prijavljeno LGBT organizacijama). Kao najčešći oblici nasilja po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta navode se psihičko zlostavljanje (60%), pretnje fizičkim napadom (29%), praćenje i zastrašivanje (18%) i fizičko nasilje (17%) (Milković, 2013).

## 5. Novo poglavlje reforme sektora bezbednosti u Srbiji: Rad sa osetljivim grupama

Reformu sektora bezbednosti u Srbiji u proteklom periodu obeležili su reorganizacija bezbednosnih struktura i uspostavljanje normativno-pravnog i strategijsko-doktrinarnog okvira (Radoman *et al*, 2011). **Bezbednosne strukture** su nizom zakonskih i podzakonskih akata stavljene pod civilnu kontrolu, izvršena je njihova depolitizacija, profesionalizacija i unutrašnja organizacijska reforma (Popović *et al*, 2011) čime je okončana tzv. prva generacija reformi sektora bezbednosti. Nastavak reformi se odvija u u kontekstu procesa pridruživanja Evropskoj uniji i usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa propisima EU (*acquis*). Bezbednosne strukture, a pre svega policija, su predmet reformi u okviru **Poglavlja 24: Pravda, sloboda i bezbednost**.

Reforma sektora bezbednosti, takođe, uključuje napore da se uspostavi rodna ravnopravnost i saradnja sa osetljivim grupama. U pogledu ostvarivanja **rodne ravnopravnosti** u bezbednosnim strukturama, treba napomenuti da je Nacionalni akcioni plan (NAP) za primenu Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija 1325 – „Žene, mir i bezbednost”, usvojen u septembru 2016. godine. NAP je važan instrument jer se njime podstiče aktivna uloga žena u bezbednosnim procesima, prevencija konflikata i izgradnja održivog mira. U njegovoj pripremi učestvovali su predstavnici/predstavnice civilnog društva i lokalni akteri.

16 Podnosioci zahteva su bili lezbejska organizacija Kontra, LGBT udruga Rišpet, organizacija žena Romkinja Bolja budućnost i Srpski demokratski forum.

17 Istraživanjem je obuhvaćeno 690 ispitanika/ispitanica u Zagrebu, Rijeci i Splitu. Nosioci istraživanja su bili Zagreb Pride, lezbijska organizacija Rijeka – LORI i Queer sport Split. Istraživanje je bilo anketnog tipa i koristili su se upitnici polu-otvorenog tipa.

Pored toga, UNDP-SEESAC je u prethodnom periodu radio na većoj vidljivosti i aktivnijoj uključenosti žena u vojsci kroz jačanje regionalne saradnje.<sup>18</sup>

Početak februara 2014. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije donelo je **Akcionni plan za unapređenje rada i saradnje policije sa predstavnicima i udruženjima seksualno različitih osoba** kojim se između ostalog predviđa unapređenje obuke, rada i saradnje policijskih službenika sa LGBT populacijom, borba protiv huliganizma, ekstremizma i nasilja u porodici i izrada priručnika za rad sa LGBT populacijom (Intervju sa Aleksandrom Stojmenovićem, oficirom za vezu sa LGBT zajednicom, 14. novembar 2016, Labris, 2014). Unapređenje obuke i rada u saradnji sa Labrisom otpočelo je 2014. godine. Labris je u tu svrhu pripremio programe obuka za policijske službenike/službenice koji/koje su potom bili/bile u obavezi da obuču svoje kolege/koleginice u matičnim upravama. Obuku je pohađalo 250 službenika/službenica kriminalističke policije i policije opšte nadležnosti iz svih policijskih uprava, a oni/one su zatim obučili/obučile 2000 svojih kolega/koleginica koji/koje obavljaju poslove stalnog dežurstva. Dvodnevnom obukom obuhvaćena su predavanja o terminologiji, zakonskom okviru kojim se reguliše pravni položaj LGBT osoba i najčešćim oblicima homofobije i predrasuda. Policijski službenici/službenice su takođe imali/imale priliku da pohađaju obuku u okviru EU twining projekta<sup>19</sup> „Podrška unapređenju ljudskih prava i nulta tolerancija za diskriminaciju” koji sprovodi Kancelarija za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije.<sup>20</sup>

Druga važna novina u radu policije jeste uvođenje **oficira za vezu sa LGBT zajednicom**. O nadležnostima i zaduženjima oficira postoje brojna razmimoilaženja između aktera, a primetno je i da su ovi službenici i službenice prilično nepoznati/nepoznate u široj LGBT zajednici što potvrđuju i izjave ispitanika/ispitanica iz ovog istraživanja.<sup>21</sup> U ovom trenutku postoji jedan oficir na nacionalnom i četiri oficira na lokalnom nivou (Beograd, Novi Sad, Niš, Kragujevac), a planira se uvođenje oficira u Šapcu, Vršcu i Pančevu (Razgovori sa zajednicom, 29. februar 2016). U skladu sa ciljevima Akcionog plana MUP-a, pripremljen je i Priručnik za rad policije sa LGBT populacijom koji bi početkom 2017. godine trebalo da bude dostupan na internet prezentaciji MUP-a Srbije. Priručnik daje pregled postojećih zakona kojima se uređuje rad policije sa LGBT osobama, posebno u cilju izgradnje većeg stepena poverenja i jačanja saradnje. Tokom 2016. godine, organizacije Gayten-LGBT i Asocijacija Duga su radili na izradi dodatnih protokola za postupanje policije prema trans\*, odnosno LGBT osobama.

18 UNDP-SEESAC je sproveo regionalni trogodišnji projekat *Jačanje regionalne saradnje u ostvarivanju rodne ravnopravnosti u reformi sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu* (eng. *Strengthening Regional Cooperation on Gender Mainstreaming in Security Sector Reform in the Western Balkans*). Glavna postignuća se odnose na održavanje stalne regionalne saradnje o rodnoj ravnopravnosti u vojsci, omogućavanje redovne razmene informacija i znanja između ministarstava odbrane i oružanih snaga u regionu kao i razvijanje zajedničkih rešenja za postojeće izazove kada je reč o rodnoj jednakosti. Projektom su unapređeni radni uslovi za žene i obezbeđene mogućnosti za napredovanje žena u vojsci (UNDP-SEESAC, 2014).

19 Twining projekti su vid saradnje i razmene znanja između javne uprave zemalja članica EU i partnerskih zemalja.

20 Twining partneri su austrijski Institut za ljudska prava Ludvig Bolcman i Kancelarija za nacionalne manjine Republike Slovenije.

21 Za više detalja, vidi odeljak *Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) i policija*, str. 39.



## 6. Zakonski okvir i pravni status LGBT osoba u Srbiji

Srbija je zabeležila napredak u izgradnji zakonskog okvira za poštovanje prava LGBT osoba (Evropska komisija 2016). Tome su pre svega doprineli usvajanje **Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije 2013–2018**, kao i izmene Krivičnog zakonika i Zakona o policiji. Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije 2013–2018 (usvojena 2013. godine) prepoznala je LGBT populaciju kao jednu od devet osetljivih društvenih grupa, dok je **Akcionim planom** za njenu primenu (u daljem tekstu: AP, usvojen 2014. godine) propisan niz konkretnih mera koje treba preduzeti. AP predviđa mere<sup>22</sup> koje bi mogle da doprinesu boljem položaju osoba neheteroseksualne orijentacije, ukoliko bude postojala politička volja za njihovu primenu. Uvođenjem člana **54a u Krivični zakonik**, institucija „zločin iz mržnje” je konačno postala deo pozitivnog pravnog okvira u Srbiji. Ova institucija propisuje da će sud uzeti kao otežavajuću okolnost ako je krivično delo počinjeno iz mržnje zbog pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta.<sup>23</sup> **Zakonu o policiji** je u januaru 2016. godine dodan **član 5** o sprečavanju diskriminacije na osnovu polne pripadnosti i/ili rodnog identiteta,<sup>24</sup> čime je ujednačen zakonski okvir u ovom sektoru vezano za bezbednost LGBT osoba (Zakonom o Vojsci je ovakva odredba uvedena još 2007. godine).

Povlačenje Zakona o ravnopravnosti muškaraca i žena iz procedure 2016. godine predstavlja primer dobre prakse delovanja nezavisnih institucija, Ženske parlamentarne mreže i nevladinih organizacija. Oni su udruženo reagovali na promenu naziva (naziv je prvobitno trebalo da glasi Zakon o ravnopravnosti, ali pošto se vlada pozvala na član 15 Ustava Republike Srbije<sup>25</sup> on je promenjen), izbacivanje rodnih oznaka iz teksta i nepostojanje sankcija za kršenje Zakona, osim kada je u pitanju oblast medijskog izveštavanja i rada (Politika, pristupljeno 15. jul 2016).

U okviru pregovora o pristupanju Srbije Evropskoj uniji, dalje unapređenje prava i položaja LGBT osoba će biti sastavni deo **Poglavlja 23: pravosuđe i osnovna prava**. U skrinig izveštaju konstatovano je da je pravni i institucionalni okvir za zaštitu prava i sloboda uspo-

- 22 Suzbijati čino ve nasilja, netolerancije i pretnji prema osetljivim društvenim grupama sprovođenjem efikasnih istraga i preduzimanjem mera krivično-pravne prirode i drugih oblika zaštite kao i vođenjem evidencije; ohrabriti žrtve i svedoke da prijavljuju slučajeve nasilja i pretnji zasnovanih na ličnom svojstvu; obezbediti pristup pravdi kroz unapređenje pravosudne mreže, infraskture, stručnosti, zaštite procesnih prava i dr; obezbediti praćenje sudskih postupaka u vezi sa slučajevima kršenja zabrane diskriminacije, omogućiti uspostavljanje baze podataka, itd.
- 23 Krivični zakonik Republike Srbije, član 54a kaže: „Ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela.“ („Službenik glasnik RS”, br. 121/12).
- 24 Zakon o policiji, član 5: „Zaposleni u Ministarstvu i Policiji dužni su da jednako postupaju prema svima bez obzira na njihovu rasnu, polnu ili nacionalnu pripadnost, njihove različitosti koje proističu iz društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja ili opredeljenja, roda i rodnog identiteta, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.“ („Službeni glasnik RS”, br. 6/2016).
- 25 Vlada se pozvala na član 15 Ustava Republike Srbije u kojem se kaže: „Država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti.“ („Službeni glasnik RS”, br. 98/2006).

stavljen, ali da treba jačati administrativne kapacitete. Glavni nedostaci koji su uočeni tiču se praktične realizacije zaštite prava i sloboda i rada pravosudnih organa (Kancelarija za evropske integracije Vlade Republike Srbije, pristupljeno 13. oktobra 2016). U prilog ovom zaključku govori i mali broj mera iz AP za unapređenje bezbednosti LGBT osoba koje su realizovane do sredine 2016. godine. Isto tako, značajna institucija „zločin iz mržnje”, od svog uvođenja do danas, nije poslužila kao osnov za donošenje presuda, jer se krivična dela vode prema vrsti, a ne prema motivu počionioca. To za posledicu ima da se krivična dela učinjena iz mržnje zbog pripadnosti drugačijoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu ne uzimaju kao otežavajuća okolnost od samog početka procesa, čime se kazna umanjuje. Činjenica da se evidencija krivičnih dela ne vodi prema motivu počinioca, otežava stvaranje baze podataka na nacionalnom nivou koja bi omogućila dobijanje pouzdanih statističkih podataka o napadima na LGBT osobe.

Kada je reč o praktičnoj primeni zagarantovanih prava, najčešće obrađivan slučaj jeste nepoštovanje prava na mirno okupljanje pripadnika LGBT zajednice.<sup>26</sup> Naime, zajednici je bilo onemogućeno održavanje javnog skupa, Parade ponosa, 2009, 2011, 2012. i 2013. godine, dok su 2010. godine u toku održavanja Parade zabeleženi nasilnički ispadi. Uprkos održavanju Parade ponosa u protekle tri godine, percepcija LGBT osoba o bezbednosnim pretnjama kao kontinuiranom izvoru nesigurnosti, nije promenjena. Mnogi pripadnici zajednice ne veruju da će ih država i institucije zaštititi (CKS – Centar za kvir studije, 2014). Stoga je cilj ovog istraživanja da se kroz percepcije LGBT osoba o ličnoj bezbednosti procene efekti sprovođenja reformi u sektoru bezbednosti, kao i da se nosiocima javnih politika ukaže na oblasti u kojima bi trebalo poboljšati pristup ovog sektora u postupanju sa LGBT populacijom.

26

Godišnji izveštaji Evropske komisije o napretku Srbije, ILGA-Europe godišnji izveštaji, izveštaji EU FRA, Godišnji izveštaji Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije.

## DRUGI DEO:

# Percepcija LGBT osoba u Srbiji vlastite bezbednosti i rada institucija – rezultati istraživanja iz 2016. godine i poređenje sa rezultatima iz 2011. godine

## 1. Bezbednost LGBT osoba

### 1.1. Percepcija sopstvene bezbednosti i najveće opasnosti koje im prete

U odgovoru na pitanje šta predstavlja najveću opasnost po njihovu bezbednost, učesnici/ učesnice u radu fokus grupa na prvom mestu navode **društveni i institucionalni milje** u kojem žive, rade, ostvaruju emotivne, porodične, prijateljske i druge socijalne veze. U njemu, pripadnici/pripadnice LGBT populacije u Srbiji vide visok stepen spremnosti na nasilje, koje se ne sankcioniše na odgovarajući način. To za posledicu ima da se oni osećaju ugroženo kao i da su izloženi nasilju kojem, prema opštem utisku, mogu biti izloženi svi građani i građanke budući da, u društvu postoji povećana spremnost za upotrebu sile u javnim prostoru, dok institucije u tom smislu imaju visok prag tolerancije.

LGBT osobe sa kojima je istraživački tim razgovarao tokom sprovođenja istraživanja, smatraju da su potencijalnom verbalnom, fizičkom i drugom nasilju izloženi svi građani/građanke u društvu koje je, usled traumatične prošlosti, posledica ratova, tranzicije, političke zloupotrebe institucija, veoma neosetljivo na nasilje i njegovo nekažnjavanje. Uz to, oni kao LGBT osobe dodatno su izloženi pretnji nasiljem upravo zbog tog obeležja koje ih čini još osetljivijim u uslovima visokog stepena homofobije. Prema navodima učesnika/učesnica u fokus grupama, nepovoljan društveni ambijent je rezultat teških posledica koje datiraju iz poslednjih decenija prošlog veka u vidu visoke spremnosti na nasilje u društvu, ali i institucija koje mogu biti zloupotrebene i/ili koje deluju proizvoljno.

Većina učesnika/učesnica fokus grupa nije imala vlastita negativna iskustva direktnih napada i/ili pretnji na osnovu svog LGBT identiteta, ali smatra da se u odnosu na većinsku populaciju građana/građanki nalaze u nepovoljnijem položaju kada je reč o njihovoj ljudskoj bezbednosti. Primere za ovo oni pronalaze kako u **neposrednom ličnom iskustvu tako i u iskustvu užeg i šireg kruga prijatelja i poznanika**. Neposredno lično iskustvo uključuje strah od autovanja pred porodicom i prijateljima, strah od diskriminacije na radnom mestu, osećanje ugroženosti ukoliko se necenzurisano<sup>27</sup> kreću i ponašaju na javnom mestu, pretnje fizičkim nasiljem, verbalne i fizičke napade, partnersko nasilje, ucene, diskriminatorni odnos zaposlenih u državnim institucijama i nepoštovanje etike anonimnosti tj. nemogućnost zaštite svoje privatnosti nakon kontakta sa institucijama. **Pripadnost LGBT manjinskoj grupi je faktor nebezbednosti** koji otežava i uslovljava celokupnu životnu strategiju, od ponašanja na radnom mestu do povećane opreznosti u javnom prostoru. Napor koji pripadnici LGBT zajednice ulažu u izbegavanje mogućnosti fizičkog napada, naročito na javnim mestima, kreće se od minimalnog prilagođavanja socijalnog ponašanja do prinudnog izbora određenog mesta ili lokacije stanovanja i bitne izmene životnog stila. Primeri za ovo su strah od kretanja u kasnim večernjim satima, odabir mesta stanovanja u užim gradskim, gušće naseljenim sredinama i izbegavanje korišćenja javnog prevoza.

*„To je dublji problem, nas dve smo par i same u suštini sprečavamo jedna drugu da na ulici pokažemo bilo kakav oblik nežnosti jedna prema drugoj, ali to onda nekako postane navika i mi, i kada smo u inostranstvu, gde je to potpuno normalno, i dalje imamo taj „trip“ da se uhvatimo za ruke, zagrlimo i prošetamo. To je toliko usađeno i to je nekako, znam, nestvaran osećaj bezbednosti koji ti isprodukuješ tako što se suzdržavaš od pokazivanja emocija a ti, u suštini, ako bi radio ono što zaista želiš da radiš, našao bi se u situaciji da izazoveš nečije neodobravanje.” (neaktivistkinja, Novi Sad)*

LGBT osobe navode i da na viđenje njihove bezbednosti utiču veoma **vidljivi i poznati slučajevi nasilja i zloupotreba institucija koji dobijaju medijsku pažnju u državi i društvu**, a koji ne moraju nužno imati direktne posledice po život konkretnih ispitanika/ispitanica niti su oni u njima direktno učestvovali. To se pre svega odnosi na političke afere (slučaj „helikopter”, slučaj „Savamala”), kriminalne i korupcionaške afere, nesuzbijanje sportskog i huliganskog nasilja i navode političara/političarki medija o korupciji u policiji.

Ispitanici/ispitanice takođe opažaju **odsustvo delovanja institucija** koje bi trebalo da pruže podršku građanima i građankama u različitim domenima njihovog života, kao što su garantovanje bezbednosti i nediskriminatornog tretmana (policija i pravosuđe), zdravstvena i socijalna zaštita. Učesnici/učesnice u radu fokus grupa smatraju da su, nezavisno od identitetskih obeležja koja proističu iz pripadnosti manjinskoj grupi, izloženi/izložene opasnostima koje proističu iz neefikasnog rada institucija i njihovog potencijalno proizvoljnog postupanja.

27

LGBT osobe često govore o autocenzuri u svom ponašanju, kako bi lakše prebrodile određene situacije u svakodnevnom životu ili se zaštitili od nasilja u javnom prostoru.

Otuda se mnoge institucije, i to ne samo one u oblasti primene sile i sprovođenja zakona, doživljavaju kao **neefikasne**, a njihovi zaposleni često kao **nezainteresovani** za obavljanje svog posla. Upitani o postupanju policije, učesnici/učesnice u fokus grupama kažu da i kada policijski službenici/službenice zaduženi za neposredan kontakt sa građanima/građankama efikasno i dobro obavljaju svoj deo posla, njihovo postupanje ne dovodi do okončavanja slučaja usled kočnica u sistemu, čije je sveukupno delovanje određeno političkom voljom.

S obzirom na to da ne veruju u rad institucija koje treba da unaprede njihovu bezbednost u javnom prostoru, ispitanici/ispitanice razvijaju različite strategije ponašanja na javnom mestu – da li se drže sa partnerima/partnerkama za ruke, da li su lično fizički upadljivi, kako biraju mesto stanovanja i svoje neposredno okruženje, i shodno tome imaju različit doživljaj sopstvene bezbednosti. Stoga je manji broj učesnika/učesnica u radu fokus grupa svoju bezbednost okarakterisao kao „negativnu bezbednost”, koja uključuje strategije nevidljivosti, skrivanja i ulaganja značajne količine energije u to da se vlastita pojava prilagodi i oblikuje prema neupadljivim i opšteprihvaćenim životnim stilovima, barem kada je reč o vidljivoj manifestaciji na javnim mestima.

*„Ono što... štiti našu bezbednost nisu institucije, nego bezbednost nevidljivosti. To je neka vrsta bezbednosti, ali ne ona koja bi trebalo da postoji u pravnoj državi.” (aktivistkinja, Beograd)*

Kada se **uporede rezultati istraživanja iz 2011. i 2016. godine**, može se zaključiti da su 2011. godine ispitanici/ispitanice videli svoju pripadnost LGBT zajednici kao primarni faktor fizičke nebezbednosti, dok je intenzitet nebezbednosti varirao u odnosu na opšti politički kontekst (izjave predstavnika/predstavnica vlasti o pravima LGBT osoba, prisutnost homofobije i eksplicitnih pretnji desničarskih grupa u javnom diskursu). Nasuprot tome, rezultati istraživanja iz 2016. godine govore u prilog tome da se pripadnost manjinskoj LGBT grupi doživljava kao dodatni faktor nebezbednosti u društvu koje je nebezbedno za sve svoje građane i građanke. Naime, veći broj ispitanika/ispitanica se izjasnio da se oseća izloženim istoj vrsti opasnosti po svoju bezbednost kao i opšta populacija (npr. nasilje na javnim mestima, proizvoljnost u postupanju i/ili nepostupanje institucija).

Upadljiva pozitivna promena u odnosu na rezultate ankete iz 2011. godine, odnosi se na izloženost potencijalnim incidentima i osećanje straha uoči i povodom održavanja **Parade ponosa**. Za razliku od prethodnih godina, smanjen nivo društvene mobilizacije povodom održavanja Parada ponosa doprineo je i smanjenom osećaju nebezbednosti i izloženosti nasilju, nezavisno od vlastitog učešća u događaju.

*„Da ne znam da se održava [Parada ponosa], ne bih ni znao da se nešto dešava.” (aktivista, Novi Sad)*

Grupe koje se najčešće pominju kao uzročnik nasilja a koje prolaze nekažnjeno tokom Parade ponosa jesu ekstremističke navijačke i desničarske grupe. Pojedini ispitanici/ispitanice misle da je intenzitet delovanja navijačkih grupa opao u poređenju sa njihovim organizovanim akcijama iz 2009. i 2010. godine. Ispitanici/ispitanice smatraju da su ove grupe politički instrumentalizovane i kontrolisane, i smatraju da između ovih grupa i policije i struktura

vlasti uopšte, postoje prikrivene veze. Upravo zahvaljujući takvim vezama, pripadnici/pripadnice navijačkih grupa i desničarskih organizacija prolaze nekažnjeno, uprkos tome što su izazvali niz incidenata koji za sobom povlače krivičnu odgovornost.

**Autovanje i prijavljivanje nasilja.** Incidenti koji uključuju pretnje nasiljem ili sam čin nasilja, predstavljaju povećan rizik za LGBT osobe, jer prijavljivanje nasilja ili pretnji nasiljem zbog seksualne orijentacije podrazumeva autovanje pred institucijama, a vrlo često, i pred okolinom. Činjenica da malo ko od njih veruje da će prijavljeni slučaj nasilja ili pretnje nasiljem biti efikasno procesuiran, čini da ulazak u proceduru povećava strah od autovanja i dodatno opterećuje LGBT osobe. Takođe, primetno je da bi oni ispitanici/ispitanice koji su autovani u krugu svoje porodice i prijatelja i koji zbog toga nemaju problema, bili spremniji da slučajeve nasilja prijave, jer je rizik od prinudnog autovanja po njim u tom slučaju, svakako manji.

*„Kada bi mi se nešto dogodilo, prvo bih pozvala brata zato što ne bih volela da uđem u neki sudski proces ili nešto. Ne bih želela da se time bavim i znam da ništa ne bih dobila za uzvrat.” (neaktivistkinja, Beograd)*

Autovanje je i dalje jedan od faktora koji ima odlučujuću ulogu u tome da li će ispitanici/ispitanice odlučiti da prijave nasilje, posebno kada je reč o partnerskom nasilju. Tu se više ne postavlja pitanje da li je jedna osoba osnažena, nego da li su obe u situaciji da mogu da javno priznaju svoj odnos. Od institucija se očekuje da prilikom postupanja u ovakvim slučajevima vode računa o diskreciji i da upute jasnu poruku da će informacija o napadu biti tretirana tako da se zaštiti identitet LGBT osobe o kojoj se radi.<sup>28</sup> Problem autovanja prilikom prijavljivanja policiji nekog incidenta ili pretnje registrovale smo i u istraživanju iz 2011. godine. I tada je strah od objavljivanja ličnih informacija prilikom postupanja pravosudnih organa bio naveden kao jedan od razloga odustajanja od obraćanja institucijama.

Ispitanici/ispitanice takođe izbegavaju da se autuju u poslovnom okruženju, a kao razlog navode strah od reakcije kolega/koleginica i pretpostavljenih. Nijedan/nijedna od učesnika/učesnica u istraživanju nije prijavio/prijavila da je bio izložen/izložena direktnom omalovažavanju, vređanju i sl. na osnovu svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, a neki/

28 Primer: „Nisam doživela fizičko, ali sam doživela verbalno nasilje pre godinu i po dana u Pobedinoj ulici. Šetala sam sa tadašnjom partnerkom, držale smo se za ruke, bilo je tri ili četiri sata popodne i kod Foruma, to je centar centra grada, iza nas idu momci koji dobacuju. Okrenula sam se i videla sam njih trojicu, četvoricu, imali su majice Dveri i ne znam, Kosovo je Srbija, Obraz, šta god. Oni su dobacivali, „evo ih lezbejke/lezbače“, više ne mogu ni da se setim. To se desilo na sredini Pobedine ulice, a oni su nas pratili do kraja ulice – to je realno kratka razdaljina, ali meni je izgledalo kao da treba da hodam 50 km, i ja sam se pre svega uplašila za bezbednost moje tadašnje cure jer je ona bila mlađa od mene i nije bila autovana. Odnosno, bila je autovana pred svojim, a onda kada su saznali da smo nas dve u vezi, oni su joj pravili probleme, njen otac je pretio da će doći jer je saznao gde radim, da će doći ovde. Znam da se ona mnogo iscimala, i ja sam se mnogo iscimala zbog nje, zbog sebe. Oni [trojica četvorica sa majicama Dveri] su nas pratili do kraja ulice, mi smo uletele u prvi taksi koji smo videle i došle mojoj kući. Nisam to prijavila nikome. Zašto? Mislim da nisam bila dovoljno osnažena da uradim to i nisam mogla da očekujem od partnerke da će ona hteti da se to prijavi. Da sam sama i da mi se to desi, [uradila bih to] bez razmišljanja. Ali da sam sa nekim – partnerkom, drugom, drugaricom – mislim da ne bih.“ (aktivistkinja, Niš)

neke od njih su naveli/navele da rade u tolerantnom i nediskriminatornom radnom okruženju. Najčešće je reč o visokoškolskim ustanovama u Beogradu.

Koliko autovanje određuje sveukupnu egzistenciju jedne LGBT osobe najbolje odlikava izjava jedne od učesnica fokus grupe:

*„Ja se ne osećam bezbedno nigde i nikada. Rano sam se autovala – uvek sam imala svest o identitetu. Mislim da se ta seksualna orijentacija nažalost odražava na apsolutno ceo život. To što oni kažu radite među svoja četiri zida [šta god hoćete] je potpuno smešno. Tako da je to ekonomski, fizički, emotivno [rizično]. Prijatelji se vrlo lako ograde [od vas ] bilo koliko da ste dobri. U svakoj situaciji postoji opasnost od nekog izneveravanja ili ugroženosti bilo fizičke, psihičke...” (aktivistkinja, Beograd)*

## 1.2. Oblici nasilja i vrste opasnosti po bezbednost LGBT osoba

**Fizičko i verbalno nasilje** sa kojim se LGBT osobe u Srbiji suočavaju imaju različite oblike. Prema navodima zamenika načelnika Odeljenja za javni red i mir i svedočenjima učesnika/učesnica fokus grupa, najčešći oblici nasilja su: **ucene/pretnje da će pred porodicom i okruženjem biti namerno otkrivena njihova seksualna orijentacija ili rodni identitet, seksualno ucenjivanje i partnersko nasilje**. Socijalna izolacija i zatvorenost zajednice čine ovakve oblike nasilja još izvesnijim i težim.

*„Nasilje u lezbejskim ili gej vezama nije došlo ni do zajednice, a kamoli da je izašlo iz tih okvira i došlo do institucija.” (aktivistkinja, Beograd)*

Učesnici/učesnice u istraživanju ukazuju i na široko rasprostranjen **problem vršnjačkog nasilja** u osnovnim i srednjim školama (primeri iz Šapca) na osnovu pretpostavljenog ili budućeg seksualnog i/ili rodnog identiteta učenika/učenica. Ono što pritom naročito zabrinjava je neadekvatno reagovanje ili izostanak bilo kakve reakcije stručnog i profesorskog kadra u takvim slučajevima.<sup>29</sup>

Novinu u ovom istraživanju predstavlja isticanje **porodičnog okruženja**, odnosno homofobičnih članova porodice kao izvora bezbednosnih rizika po LGBT osobe. Oni/one koji/koje

29

Aktivistkinja Labrisa je navela da se toj organizaciji veoma često obraćaju stručni radnici/radnice (pedagozi/pedagoškinje, psiholozi/psihološkinje) zaposleni/zaposlene u školama i traže obuke kako bi na odgovarajući način postupili/postupile u sve češćim slučajevima kada im se učenici/učenicice autuju. Kada je reč o vršnjačkom nasilju, a koje uključuje element rodnog identiteta, naglašeno je da postoji problem u nedostatku protokola o suzbijanju vršnjačkog nasilja koji je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja potpisalo. Međutim protokol ne predviđa sankcije za siledžijsko ponašanje (eng. *bullying*) po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

se suočavaju sa ovom vrstom pretnji, smatraju da su manje bezbedni kod kuće nego u javnom prostoru.

LGBT osobe mogu da trpe nasilje/pretnje nasiljem ne samo na osnovu svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Na primer, jedna lezbejka može trpeti nasilje/diskriminaciju zato što je žena, Romkinja, i/ili osoba sa invaliditetom. U ovom slučaju govorimo o intersekciji odnosno ukrštanju različitih identiteta i položaja u društvu, što po LGBT osobe ima različite posledice. Naime, pripadnik/pripadnica LGBT populacije može biti napadnut/napadnuta istovremeno i kao Romkinja i lezbejka, ili samo kao Romkinja u slučaju kada napadaču/napadačici nisu poznati njena seksualna orijentacija i/ili rodni identitet. Suprotno tome, jedan ispitanik u fokus grupi rekao je da se oseća privilegovano i zaštićeno u odnosu na druge pripadnike/pripadnice LGBT zajednice budući da je muškarac, zaposlen i stanuje u centru grada, iz čega proističe njegov osećaj bezbednosti.

Nešto što se sporadično ističe, ali svakako predstavlja faktor koji određuje vrstu i intenzitet pretnji po bezbednost i strategije unapređenja vlastite bezbednosti, jeste siromaštvo koje je pomenuto u kontekstu lezbejske zajednice u Srbiji. Dugogodišnji aktivizam, prisutnost u javnosti i ulaganje ličnog i profesionalnog napora za poboljšanje položaja LGBT osoba u Srbiji, ograničili su profesionalne i druge izbore pripadnicama zajednice koje se zbog toga suočavaju sa ovim dodatnim faktorom koji određuje njihovu sveukupnu socijalnu strategiju.

Ovaj rizik je samo delimično prepoznat u istraživanju iz 2011. godine, ali u obliku straha od gubitka posla i to upravo na osnovu diskriminacije zbog pripadnosti LGBT zajednici. Istraživanje iz 2016. godine nije prepoznalo strah od gubitka posla kao jedan od primarnih strahova koji su relevantni za ličnu bezbednost, ali je kao sekundarna navedena opasnost od posredne ili neposredne diskriminacije u poslovnom okruženju.

### 1.3. Delovanje policije iz ugla LGBT osoba

Pripadnici/pripadnice LGBT zajednice sa kojima je istraživački tim razgovarao u formi fokus grupa i intervjuja zainteresovani su za rad i delovanje policije. Njihovi stavovi o efikasnosti i obučenosti policijskih službenika/službenica i njihovoj spremnosti da obave svoj posao profesionalno su jasno formulisani kao što su jasno formulisana i očekivanja od njihovog postupanja.

**Na pitanje da li je rad policije doprineo povećanju njihove lične bezbednosti**, učesnici/ učesnice fokus grupa su se samo u nekoliko navrata osvrnuli na slučajeve koji su dobili veliku pažnju javnog mnjenja i o kojima se u najširoj javnosti diskutovalo u kontekstu zloupotrebe ovlašćenja i sumnji o postojanju korupcije u policiji, kao što je slučaj „Savamala” (neaktivistkinja, Beograd) za koje je rečeno da su uticali na njihovo viđenje i mišljenje o policiji kao o neefikasnoj i instrumentalizovanoj instituciji koja ne radi u korist građana/građanki. Ovi slučajevi su navedeni kao primer u prilog argumentu da su poslovi u nadležnosti policije od direktnog interesa za svakodnevni život građana i građanki, pa samim time i LGBT



populacije, i da postupanje policijskih službenika/službenica doprinosi osećaju bezbednosti ali, takođe, može postati i faktor lične nebezbednosti.

Kada je reč o **postupanju policije, nema ujednačenog stava o njenom delovanju**. Većina učesnika/učesnica u grupama formirala je svoje stavove ili na osnovu svog iskustva kada su policiji prijavili slučaj nasilja u sopstvenom okruženju ili na osnovu iskustva koje su njihovi poznanici/poznanice i prijatelji/prijateljice imali/imale vezano za rad policije.

Prvi razlog za nepoverenje u policiju je njena **neefikasnost**. Neki učesnici/učesnice ocenjuju da je policija sporo reagovala, pre svega u slučajevima fizičkih napada i pretnji na javnom mestu, često i onda kada bi se ti incidenti dogodili u neposrednoj blizini dežurnih policijskih patrola.

Drugi razlog za nepoverenje je percipiranje policije kao opresivne institucije, odnosno postojanje straha da bi policijski službenici/službenice svojim ponašanjem doveli/dovele do nove diskriminacije i pretnji. Jedna od lezbejki koje su napadnute na javnom mestu, rekla je, na primer, da je imala instiktivni strah od policije i da je mislila da će oni, po dolasku, početi da ih dodatno ugrožavaju. Suprotno očekivanjima, bila je iznenađena dobrom, nepristrasnom i smirujućom reakcijom policije.

Postupanje i ponašanje policijskih službenika/službenica prilikom obezbeđivanja Parada ponosa je treći izvor nepoverenja. Kako navode učesnice ovogodišnje Parade ponosa, one su u neposrednom razgovoru sa policajcima koji su obezbeđivali ovu manifestaciju primetile značajan broj predrasuda koje oni imaju prema LGBT osobama i delovanju aktivista/aktivistkinja LGBT organizacija. To se pre svega odnosi na izraženu homofobiju ovih službenika/službenica i njihovo uverenje da pripadnici/pripadnice LGBT populacije imaju znatno viši socijalni status.

*„Mi smo nešto neformalno sedele i ćaskale kada su nam oni prišli sa pitanjima ko je muško, ko je žensko, od vas dve... nisam imala nikakvo razumevanje sa njihove strane na početku...ali sam uspela nekom paralelom da im se približim. To su bili komentari koji su naizgled bezazleni, ali nisu. Je l' se vi svi ubijate od para, vi svi imate para i putujete po Prajdovima po Evropi? -Dadada, ja radim za minimalac, a ova druga je nezaposlena. Tu smo se uspeli konektovati nekako. Ubedila sam sebe da sam iz tog razgovora izašla bogatija za jedno iskustvo i kao pobednik.” (neaktivistkinja, Beograd)*

Četvrti razlog za nepoverenje u policiju jeste mišljenje da su u ovoj instituciji rasprostranjeni kriminal i korupcija (Šabac, Beograd). Bez obzira da li se zasniva na ličnim saznanjima („Ja ih znam sa ozbiljnim kriminalnim dosijeima da rade u policiji.” (neaktivistkinja, Beograd)) ili kolektivnim sumnjama u široj zajednici u kojoj živi konkretna osoba, ovo je jedan od naj-

ozbiljnijih razloga za nepoverenje u policiju, nezavisno od LGBT identiteta članova/članica ove osetljive grupe.<sup>30</sup>

Ispitanici/ispitanice kao **razloge za poverenje** u policiju navode lična iskustva u kojima su pripadnici/pripadnice policije u slučajevima prijavljenog napada delovali/delovale brzo, profesionalno i nediskriminatorno prema napadnutim osobama. U fokus grupama je navedeno nekoliko takvih primera među kojima je i slučaj napada u lokalu „SFRJ”<sup>31</sup>

Takođe, navedene su i druge situacije u kojima su policijski službenici/službenice primereno reagovali/reagovale. Gej muškarac koji je policiji prijavio uznemiravanje od strane bivšeg partnera naišao je na dobronameran i ljubazan stav inspektora koji ga je pozvao i uputio u detalje postupanja u takvim slučajevima (neaktivista, Kragujevac). Aktivista koji se bavi zastupanjem prava transrodnih osoba naveo je kao primer reakciju službenika koji je prilikom rutinskog zaustavljanja i legitimisanja transrodne osobe, postupio informisano i nepristrasno (aktivista, Beograd).

Na osnovu primera koji su ispitanici/ispitanice naveli/navele povodom postupanja policije, stiče se utisak da su očekivanja od postupanja policije, bar u nekim od opisanih slučajeva, veoma niska. Sama činjenica da se policija pojavila na mestu incidenta i delovala nediskriminatorno, naišla je na odobravanje LGBT populacije.

LGBT osobe ne ocenjuju rad policije isključivo iz ugla svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Naprotiv, oni svoje stavove formiraju i na osnovu delovanja policije u slučajevima porodičnog nasilja, komšijskih svađa, napada i pretnji nepoznatih ljudi na javnom mestu. Jedna od učesnica u radu fokus grupa ispričala je slučaj kada se policija pravovremeno pojavila pošto je ona pozvala policiju jer je zatekla sâmo maloletno dete na ulici u sred noći (aktivistkinja, Beograd).

Nasuprot tome, učesnici/učesnice u radu fokus grupa su kao razlog za svoje **nepoverenje u rad policije**, njihovu profesionalnost i dobru nameru prilikom postupanja, naveli brojne primere koji se kreću od toga da smatraju da policija saraduje sa huliganskim grupama, pa sve do konkretnih situacija kojima su sami bili svedoci. Tako, na primer, činjenica da pripadnici brojnih navijačkih i huliganskih grupa koji su osumnjičeni za izazivanje nereda i upućivanje pretnje, ne bivaju procesuirani i nalaze se na slobodi, uzima se kao pokazatelj njihove povezanosti sa institucijama sa kojima su u dosluhu. Takođe, ranjivost i izloženost

30 Istraživanja javnog mnjenja o poverenju u institucije i rasprostranjenosti korupcije u njima ukazuju na suprotstavljena mišljenja građana o rasprostranjenosti korupcije u tim institucijama, ali istovremeno i o postojanju poverenja građana u te institucije. Kada je reč o Srbiji čak 54% građana kaže da ima poverenja u policiju, dok s druge strane samo 4% građana veruje da u policiji nema korupcije. Više o tome videti: „Stavovi građana o policiji, uporedna analiza istraživanja javnog mnjenja u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji, Srbiji i na Kosovu“ (Mandić, 2016).

31 „U noći između 26. i 27. septembra 2015. godine u ugostiteljskom objektu „SFRJ“ u centru Beograda, četiri lezbejke fizički su napadnute od strane dva N.N. lica. Četiri lezbejke sedele su u kafiću kada im je užurbano prišao mladi muškarac sa kačketom i kapuljačom na glavi i tom prilikom im naneo fizičke povrede, a zatim je pobeo. Posle pet minuta, drugi mladić prišao je jednoj od njih i brutalno je fizički napao, nanevši joj povrede glave. Slučaj je prijavljen policiji, povredene žene su se javile u Urgentni centar iste večeri“ (Da se zna, pristupljeno 29. novembra 2016. godine).

LGBT aktivista/aktivistkinja čiji podaci o mestu stanovanja nisu zaštićeni, uzima se kao jedan od pokazatelja da oni mogu biti meta napada koji neće biti sprečeni.

Aktivisti/aktivistkinje LGBT organizacija, koji/koje su učestvovali/učestvovala u radu okruglog stola tokom kojeg su predstavljeni preliminarni rezultati ovog istraživanja, kao jednu od kritika na račun rada MUP-a i policije navode nesistematičnost u sprovođenju reformi što upućuje na to da nema suštinskog interesa da se postave predvidljivi okviri delovanja policije i time unapredi njen odnos prema LGBT osobama. Istaknuto je da saradnja sa policijom, kao i sa institucijama uopšte, često zavisi od motivacije pojedinaca koji u njima rade. Na to upućuje i sporadično dobar odnos LGBT organizacija i novouspostavljenih oficira za vezu za saradnju sa kojima ipak, nisu postavljeni jasni i predvidljivi okviri delovanja.

#### 1.4. Uticaj (ne)poverenja prema policiji na prijavljivanje nasilja

Lična iskustva ili iskustva drugih članova/članica zajednice veoma se lako razmenjuju i postaju zajednička u relativno zatvorenoj zajednici kao što je LGBT populacija.

*„Ono što je jako bitno jeste da je LGBT zajednica mala i da su socijalne mreže jake u samoj zajednici. Onda je dovoljno da samo nekoliko osoba ima negativna iskustva, onda će se to preneti na samu populaciju. I što je manja sredina, ta socijalna mreža je jača.” (aktivista, Šabac)*

Ovako formirano nepoverenje prema policiji predstavlja ključni uzrok zbog kojeg LGBT osobe oklevaju da prijave nasilje. Oni smatraju da bi ih takav korak izložio dodatnoj, institucionalnoj diskriminaciji – da bi za njihovu seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet, saznao veliki broj osoba, a da prijavljeni slučaj ne bi bio adekvatno rešen. Učesnik fokus grupe iz Novog Sada koji je prijavio pretnje policiji, naveo je da je sedeo sam u kancelariji policijskog službenika i „svi koji su prošli su došli da samo bace pogled na mene.”

*„Jeste problem prijaviti, jer ćeš ti da prijaviš, onda će da dođe tamo neki inspektor da te posmatra i onda će da dolaze ostale kolege da te posmatraju. Ja sam sedeo tri smene tokom davanja izjave, čekajući ovo, čekajući ono. Svako ko je došao da radi, svako ko je završavao smenu, svako ko se vratio sa terena prošao je kroz kancelariju da čisto baci pogled na mene.” (aktivista, Novi Sad)*

Uprkos veoma izraženom nepoverenju, **više od polovine pripadnika/pripadnica LGBT zajednice sa kojima je istraživački tim razgovarao 2016. godine bi policiji prijavio slučajeve nasilja, incidente i pretnje.** Najčešće obrazloženje za ovakav stav je da „tako treba” (Kragujevac) jer se na taj način povećava vidljivost zajednice kao i slučajeva nasilja kojima su njeni pripadnici/pripadnice izloženi/izložene, ali se i vrši pritisak na policiju i sudstvo da prijavljene slučajeve nasilja reše.

Međutim, ispitanici/ispitanice navode čitav niz razloga koje bi uzeli u obzir prilikom donošenja konačne odluke da li da prijave čin nasilja ili ne, tim pre što najčešće napominju da „znaju da od toga neće biti ništa”. Odluka bi zavisila od:

- konkretnog slučaja („zavisu ko vrši nasilje, da li je to šef ili osoba na ulici”),
- vrste napada (verbalni ili fizički)
- prisustva drugih osoba (ko je sa njima i da li je ta osoba autovana).

Takođe, čak i onda kada ne veruju da će prijavljeni slučaj nasilja biti adekvatno procesuiran i kada imaju strah da će to za posledicu imati povećanu (negativnu) vidljivost onoga ko to nasilje prijavljuje, učesnici/učesnice u fokus grupama su istakli da bi takve incidente prijavili i nadležnim institucijama, ali i LGBT udruženjima kako bi ostao zapis o tome i svedočanstvo o nasilju i pretnjama sa kojima se LGBT osobe u Srbiji suočavaju.<sup>32</sup>

*„Što ima više prijavljenog nasilja, to nama otvara put da budemo bezbedniji. Možda će se tada nešto uraditi povodom toga. Što je više autovanih ljudi, društvo ih više prepoznaje. Ovako ako svi ćutimo i ništa ne govorimo...” (neaktivistkinja, Beograd)*

**Učesnici/učesnice koji ne bi prijavili/prijavile slučaj nasilja u istraživanju iz 2016. godine, uglavnom kao razlog navode to da bi sami/same izašli/izašle na kraj sa tom situacijom, ili imaju strah da će biti „izloženi/izložene”.** Ovaj rezultat se delimično podudara sa rezultatom dobijenim u istraživanju iz 2011. godine u kojem je postojala upadljiva razlika između aktivista/aktivistkinja koji/koje bi nedvosmisleno prijavili/prijavile sve pretnje i/ili napade, i neaktivista/neaktivistkinja koji/koje, ukoliko su imali/imale pređašnje negativno iskustvo u kontaktu sa policijskim službenicima/službenicama, ne bi prijavili/prijavile slučajeve u kojima su bili/bile ugroženi/ugrožene.

U istraživanju iz 2016. godine većina učesnika/učesnica bi prijavila pretnje, verbalne i fizičke napade u nastojanju da makar ostane službeni trag o slučajevima napada i pretnji protiv LGBT osoba. U istraživanju iz 2016, veliki broj pripadnika/pripadnica LGBT populacije u Srbiji koji ne bi prijavio nasilje plaši se razotkrivanja, veliki broj njih trpi nasilje koje ostaje nevidljivo, ili trpe ucene od strane osoba koje znaju da do prijavljivanja neće ni doći. Ove stvari su ključne za razumevanje toga zašto dolazi ili ne dolazi do prijavljivanja nasilja.

Konačno, značajna je razlika koju ovogodišnji ispitanici/ispitanice prave **između diskriminacije i nasilja, između uvreda i direktnog nasilja, pa shodno tome i između onoga što neće prijaviti, i onoga što bi prijavili.** Ova vrsta klasifikacije dela nije se pojavila u ranijem istraživanju. Neki od stavova nam govore da se poimanje nasilja uglavnom svodi na aktivno,

32 Kada se radi o prijavljivanju nasilja, ispitanici/ispitanice u Kragujevcu su iskazali veći stepen poverenja prema organizacijama nego prema policiji i institucijama. Navedena je Omladina Jazasa (problem se sastoji u tome što ne postoje druge organizacije na lokalnom nivou koje bi bile mehanizam podrške).

agresivno ispoljavanje mržnje, dok se netrpeljivost ili dobacivanje na ulici ne tretiraju kao nešto preterano ugrožavajuće, kao i da ne postoji ni očekivanje da bi tako nešto moglo da bude kažnjeno i/ili procesuirano.

Veoma je prisutno mišljenje da su **institucije, što je opisano na konkretnom primeru policije, diskriminatorne**. Da bi pojedinac izdejstvovao fer i pošten tretman mora da bude privilegovan na određeni način, da ima „vezu” koja omogućava ulazak u normalnu proceduru, ali i da bude veoma dobro informisan o procedurama, sistemu i vlastitim pravima. Na taj račun je usmeren i deo samokritike ispitanika/ispitanica, a to je da većina LGBT, kao i većina građana i građanki, ne poznaje u dovoljnoj meri svoja prava i legitimne zahteve koje mogu da imaju prema institucijama.

Učesnici/učesnice smatraju da je dobra obučenost za podnošenje zahteva koje građani/građanke mogu legitimno uputiti institucijama nužna u uslovima opšte birokratske arogancije zaposlenih u javnim službama, pa samim tim i u policiji, koji pri tom ispoljavaju i neprofesionalan odnos prema svojim dužnostima. Pritom, to je odnos prema svim građanima/građankama, a u slučaju LGBT populacije, postoji i dodatna opterećenost predrasudama, neznanjem, nepoverenjem.

*„Mi smo za njih smešni.” (neaktivistkinja, Beograd)*

Na ovo se nadovezuje utisak da institucije i policija, nisu voljni da rade preventivno i da ne doživljavaju ozbiljno prijave verbalnih pretnji ili pretnji fizičkim napadima, već da reaguju tek na teška krivična dela, npr. nanošenje teških telesnih povreda i sl, i tek onda uzimaju slučaj u razmatranje. Nepoverenju doprinosi i neprocesuiranje starih slučajeva nasilja prema LGBT osobama, što stvara utisak opšte nezainteresovanosti i marginalizovanja problema bezbednosti LGBT osoba.

*„Moraš da budeš ekstra privilegovan da bi ostvario neka osnovna ljudska prava.” (aktivista, Beograd)*

Kao i prilikom sprovođenja prvog istraživanja na ovu temu 2011. godine, **primećeno je da se iskustva u komunikaciji između predstavnika/predstavnica LGBT udruženja i organizacija koji su istovremeno i LGBT aktivisti/aktivistkinje, pritom veoma vidljivi/vidljive na javnoj sceni u Srbiji i institucija, značajno razlikuju od iskustava LGBT osoba koje ne istupaju ispred neke od organizacija**. Prema svedočenju aktivistkinje Labrisa na osnovu njenih iskustava prisustva prilikom davanja izjava LGBT osoba u policijskim stanicama, policijski službenici/službenice skloni/sklone su da ovakve slučajeve tretiraju kao irelevantne, a oštećenu osobu nekompetentnom da dâ izjavu i opiše incident. Međutim, nakon što bi se aktivistkinja predstavila, komunikacija bi dobijala drugačiji ton i ceo slučaj, makar na nivou uzimanja izjave i sačinjavanja zapisnika, bio bi adekvatno procesuiran. Drugi problem, prema svedočenju aktivista/aktivistkinja, predstavlja i to što i kada je u zapisniku eksplicitno uneto da je motiv

napada seksualna orijentacija ili rodni identitet napadnute ili ucenjivane osobe, te kvalifikacije se brišu kada slučaj dođe do tužilaštva, iako one određuju ton čitavog slučaja.<sup>33</sup>

**Većina učesnika/učesnica u radu grupa je iskazala veoma napredan odnos prema institucijama i svoja očekivanja od njihovog rada i to u većoj meri u poređenju sa istraživanjem iz 2011. godine.** Institucije se doživljavaju kao korisnički servisi koji treba da, u skladu sa svojim nadležnostima, deluju profesionalno, a čiji službenici/službenice treba da postupe nepristrasno i nediskriminatorno. Takođe, učesnici/učesnice u istraživanju nisu izrazili/izrazile očekivanja da policijski službenici/službenice, kao i predstavnici/predstavnice ostalih institucija koje treba da pružaju usluge građanima/građankama, treba i mogu da (u kratkom roku) promene svoja predubeđenja i poimanja različitih seksualnih i rodni identiteta. Ta predubeđenja mogu biti veoma diskriminatorna i obeležena stereotipima o LGBT osobama. Ključno očekivanje jeste da oni treba svoj posao da obavljaju nepristrasno i nezavisno od predubeđenja i potencijalnih ličnih animoziteta prema pripadnicima ove ranjive grupe. Za razliku od prethodnog istraživanja sprovedenog 2011. godine, učesnici/učesnice u ovom istraživanju nisu izneli razlike u mišljenju o ženskim i muškim policijskim službenicima niti su izrazili očekivanje da bi povećanje broja žena doprinelo nediskriminatornijem postupanju policije i boljem uviđanju potreba LGBT populacije u komunikaciji sa policijom.

#### 1.5. Reforme sektora bezbednosti i bezbednost LGBT osoba

**Upitani o perspektivi mogućih reformi i promena kako u postupanju policije prema LGBT osobama tako i uopšteno o unapređenju njene efikasnosti u zaštiti ljudske bezbednosti i prevenciji kriminala i korupcije,** većina učesnika/učesnica u sprovedenom istraživanju je iskazala pojednostavljene uzročno-posledične veze u čijem kontekstu se, prema njihovom tumačenju, reforme sprovode.

Na prvom mestu, učesnici/učesnice u radu fokus grupa smatraju da u policiji i vojsci postoje strogo hijerarhijski odnosi, na osnovu kojih ukupan rad tih institucija određuje politički ton njihovih lidera, tj. ključnih donosilaca političkih odluka u zemlji. Takođe, ispitanici/ispitanice veruju da se zahvaljujući strogoj hijerarhiji naređenja efikasno sprovode od vrha do najnižih ešalona. Upravo zbog toga, ukoliko je preovlađujući interes u društvu da odnos između institucija i LGBT osoba bude unapređen, to će se u praksi zaista i desiti.

33

„Što se tiče nekih bližih ljudi meni, tri puta smo do sada išli u policiju i prijavljivali su se slučajevi. Pošto sam u sva tri slučaja bila sa osobom koja je prijavljivala slučaj – dok ja lično ne kažem da dolazim iz Labrisa, lezbejske organizacije, policija do tog trenutka smatra tu osobu nekompetentnom, irelevantnom kao i sam slučaj, krajnje besmisleno sve dok ne dođe do trenutka kada mene pitaju ko si ti? Onda ja kažem ja sam XX iz organizacije Labris – e, onda se tu menja totalno cela priča. Da li to dolazi zato što sam ja ispred organizacije sa kojima oni ili saraduju ili imaju direktivu odozgo nadole – šta se tu dešava ja nemam pojma. U svakom slučaju uzimaju se zapisnici u kojima stoji eksplicitno zbog čega je osoba bila povređena ili ucenjivana – i uvek stoji motiv, da je motiv seksualna orijentacija ili rodni identitet. Ja onda uzmem broj slučaja, pa se onda isprati i to ode dalje do tužilaštva koje nažalost, skida tu otežavajuću okolnost i tu je negde taj *bug*“ (aktivistkinja, Beograd).

*„Mislim, oni kada pošalju te policajce na teren, stvarno su ih malo prispremili u poslednje vreme. Nema tog nekog iščuđavanja, barem ne očiglednog. Tako da stvarno mislim da se tu nešto menja, a šta je u njihovim glavama – to samo mogu da zamislim.” (aktivistkinja, Niš)*

Kada je, međutim, reč o tome odakle dolaze **impulsi za reforme**, oni učesnici/učesnice u radu grupa koji/koje su uočili/uočile zakonodavne i organizacione promene i sl, smatraju da su one direktna posledica uslovljavanja Evropske unije. Problem je, pritom, što su, kako navode, promene nastale kao rezultat potrebe da se ispune formalni uslovi i demonstrira politička volja. Tako motivisane promene ne uspeju da zažive u svim delovima institucija i nemaju uticaj na odnos prema građanima/građankama.

Upitani o tome da li su informisani da je MUP uveo posebne mehanizme za komunikaciju sa LGBT organizacijama, učesnici/učesnice u radu fokus grupa, navode da ne poznaju te mehanizme. Većina učesnika/učesnica fokus grupa ili ne poznaje instituciju oficira za vezu, ili ako su čuli za njihovo postojanje, ne znaju ko je ta osoba i kako se sa njom može stupiti u kontakt, što znači da je ova reforma verovatno sprovedena „u tišini”, bez medijske promocije, a to je većini pripadnika LGBT populacije u Srbiji uskratilo mogućnost da dođu do informacije o postojanju takve službe. Učesnici/učesnice smatraju da institucije, a pre svega policija, treba same da rade na promociji svojih usluga i servisa kako bi građani/građanke znali/znale za njihovo postojanje i bili upućeni u to kako da ih koriste.

Na osnovu razgovora sa učesnicima/učesnicama fokus grupa koji/koje nemaju neposredne veze sa organizacijama za promociju LGBT prava, niti sa aktivistima/aktivistkinjama više LGBT udruženja u Beogradu, Nišu, Novom Sadu, Kragujevcu i Šapcu, stiče se utisak da su uvođenje oficira za vezu i konkretni podaci o njima (imena policijskih službenika/službenica, kontakt telefoni, njihova zaduženja) poznati samo ograničenom krugu LGBT aktivista/aktivistkinja iz manjeg broja LGBT udruženja.

*„Što se tiče policije, tu se stvarno u poslednje vreme nešto promenilo i mislim da to ima veze sa tim što je ta žena, osoba za kontakt u Nišu jedna inspektorka koja je stvarno super. Ima neki prijateljski odnos i može vrlo lako da se sa njom stupa u kontakt, nije to neka institucija nego je dovoljan jedan poziv i sve se reši” (aktivista, Niš)*

**Profesionalna udruženja i nevladine organizacije (NVO) nisu ti koji treba da nadomeste taj deo delovanja institucija i da umesto njih rade na promociji posebnih servisa, kao što su SOS telefoni i oficiri za vezu.** Problem bi takođe predstavljali i profesionalni kapaciteti LGBT organizacija, naročito na lokalnu, budući da većina njih nije u prilici da ima stalno angažovane pravnike/pravnice koji/koje bi mogli/mogle da pruže pravni savet ili konkretnu pomoć u vidu zastupanja LGBT osoba pred institucijama. Takođe, rezultati iz svih sprovedenih fokus grupa upućuju na to da pripadnici/pripadnice ove manjinske i osetljive zajednice ne žele i ne smatraju poželjnim bilo koje oblike paralelnih mreža, neformalnih grupa za samopomoć itd. Oni očekuju da njihova bezbednost, kao i bezbednost svih građana i građanki, bude zaštićena profesionalnim i neutralnim radom institucija koje treba da rade u okvirima svojih ovlašćenja i dužnosti.

*„Ali on nije institucija...to je samo jedna osoba iz policije koja je eto, određena da bude tu... Zašto je on određen da bude tu i zašto jedna osoba? Zašto svi policajci nisu takvi koji poštuju svoje građane, koji štite svoje građane? Zašto onda mora da ima jedna posebna osoba koja će štiti jednu posebnu grupu? Prosto je strašno i ja se osećam jako glupavo – šta sad, ja imam svoje obezbeđenje koje i ne poznajem? Zašto bismo mi imali nekoga za vezu? Za kakvu vezu?“ (aktivista, Novi Sad)*

U prilog ovim mišljenjima ide i shvatanje da institucije nisu tu da budu oslonac i mreža podrške, već imaju mandat i moraju da deluju u njegovim okvirima. Ovo je veoma bitan nalaz koji će ukazati na to da li su policiji, kao i drugim institucijama, potrebni specifični mehanizmi za postupanje prema manjinskim grupama ili ipak, problem njihove nedelotvornosti leži u nedovoljnim resursima ili neadekvatnoj upotrebi postojećih ljudskih i materijalnih resursa.

Većina učesnika/učesnica fokus grupa je istakla da su policiji potrebni  **dodatni programi obuke kako bi bila bolje informisana i postala senzibilisanija u komunikaciji sa LGBT osobama**. To se, pre svega, odnosi na bazične nivoe obuke o pravilima obraćanja i komuniciranja sa LGBT osobama koje neće biti uvredljivo i neće predstavljati odraz straha i nepoznavanja osnovnih činjenica o LGBT identitetu. Razlog su brojni utisci da policijskim službenicima/službenicama nedostaju osnovna znanja bez obzira na to prema kojim građanima/građankama postupaju, kao što su na primer znanja o tome u kojim prilikama je dozvoljeno legitimisanje, da li moraju da pruže obrazloženje zašto nekog legitimišu, itd.

Navedeni su primeri u kojima je nedovoljno jasno komuniciranje policijskih službenika/službenica bilo osnov ne samo za tumačenje toga da su postupili/postupile diskriminatorno, već i da ne poznaju propise. Tako su dve lezbejke navele primer kada su im uniformisani policajci prišli na ulici i upozorili ih da ne smeju da javno iskazuju bliskost jer time krše zakon, nejasno koji, i da mogu da izazovu napad (neaktivistkinje, Beograd). Na ovakav način policija sprovodi indirektnu diskriminaciju, ako/kad LGBT osobama nameće da ne smeju da se ponašaju kao i heteroseksualne osobe u javnom prostoru, da ne bi izazvale napade/incidente. Istovremeno takvim ponašanjem, pripadnici/pripadnice policije slabe poverenje u sopstvenu instituciju kao službu koja uzima u obzir potrebe građana/građanki i radi na unapređenju njihove lične bezbednosti.

**Poredeći ove rezultate sa rezultatima istraživanja iz 2011. godine dolazimo do toga da su osnovi na kojima se formira odnos prema i očekivanja od policije isti, a to je prethodno posredno ili neposredno iskustvo sa policijom i mišljenje o tome da li su njeni/njeni službenici/službenice tada postupili/postupile efikasno i nepristrasno.** Ono što zabrinjava jeste da i dalje vlada mišljenje o policiji kao o politički instrumentalizovanoj instituciji čije je delovanje određeno političkim porukama sa vrha vlasti koje se hijerarhijski prenose do najnižih redova njenih službenika/službenica koji po njima i postupaju. Međutim, upravo je to razlog zbog kojeg učesnici/učesnice istraživanja iz 2016. godine veruju da delovanje



policije može biti unapređeno prostom promenom političkih smernica za njen rad. Takođe, učesnici/učesnice ovogodišnjeg istraživanja opažaju da je odnos prema LGBT osobama došao na dnevni red u kontekstu rada policije, ali isto tako ne smatraju da će to nužno dovesti do unapređivanja ljudske bezbednosti LGBT osoba već da će sporadični, vidljivi, slučajevi npr. pretnji ili diskriminacije biti procesuirani kako bi institucije demonstrirale načelnu posvećenost unapređenju položaja pripadnika/pripadnica ove grupe. To pripisuju činjenici da se reforme i u sektoru bezbednosti sprovode pod pritiskom EU, što za posledicu ima to da su efekti reformskih procesa površni i da nemaju uticaj na nasleđenu praksu u radu institucija.

## 2. Politike institucija – pet godina kasnije

### 2.1. Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) i policija

Za razliku od toga kako LGBT populacija, sa kojom je istraživački tim imao prilike da razgovara 2016. godine, doživljava prioritete u radu policije i ministarstva, zvanična saopštenja i izjave predstavnika/predstavnica MUP-a upućuju na to da su **slučajevi pretnji i napada na LGBT osobe tretirani kao jedan od prioriteta u radu policije**. Pored uvođenja posebnih mehanizama za komunikaciju i rad sa LGBT zajednicom, naglašeno je da je policija unapredila svoj preventivni deo rada kako bi ojačala bezbednost LGBT osoba i to, između ostalog, obezbeđivanjem prisustva policijskih službenika/službenica na mestima okupljanja osoba iz manjinskih seksualnih grupa.

Prema nama dostupnim podacima, na osnovu postupanja policije u slučajevima pretnji i napada na LGBT osobe u periodu 2011 – 2016. godine, podnet je veći broj krivičnih prijava i dostavljeni su izveštaji nadležnom tužilaštvu.<sup>34</sup> Takođe, policija i Ministarstvo su u odnosu na period od 2011. godine značajno unapredili saradnju sa sektorskim LGBT organizacijama sa kojima sprovode zajedničke aktivnosti, organizuju obuke za policijske službenike/službenice i objavljuju priručnike za rad i postupanje policije sa i prema LGBT osobama i protokole o međusektorskoj saradnji na lokalnom nivou. Zahvaljujući takvoj komunikaciji, policija je postala senzibilisanija, a značajan broj njenih pripadnika/pripadnica sada je opremljen osnovnim znanjima o LGBT osobama, njihovim potrebama, problemima i pravima.

34 Od 2011. do avgusta 2016. godine prijavljeno je 39 fizičkih napada protiv pripadnika LGBT populacije, pri čemu je pet lica zadobilo teške, a 14 lake telesne povrede. Prijavljeno je i 25 verbalnih napada. Protiv 28 lica podnete su krivične prijave zbog sumnje da su izvršili 28 krivičnih dela, protiv 11 lica su podneti zahetvi za pokretanje prekršajnog postupka, a u 37 slučajeva dostavljeni su izveštaji nadležnom tužilaštvu. Nakon prijavljivanja ovih događaja, 21 lice je privedeno u službene prostorije, od kojih je 12 zadržano. Osim toga, evidentirano je 178 pretnji upućenih pripadnicima LGBT populacije putem društvenih mreža nakon čega su identifikovana 143 lica (Beograd – 26). Podneto je 89 krivičnih prijava, a u 55 slučajeva dostavljeni su izveštaji nadležnom tužilaštvu. (Intervju sa Aleksandrom Stojmenovićem, oficijom za vezu sa LGBT zajednicom, 14. novembra 2016. godine).

Ipak, postoje i određena ograničenja, kao što je veliki broj sličnih aktivnosti i projekata istih dometa. Takođe, neki predlozi mera i postupanja sa i prema LGBT osobama, idu ispred postojećih zakonskih normi koje policija primenjuje u svom radu.

Prema informacijama<sup>35</sup> dostupnim istraživačkom timu, ključna promena u postupanje policije prema LGBT osobama u odnosu na prethodno istraživanje jeste uvođenje mehanizma oficira za vezu sa LGBT populacijom. Kao što je i ranije navedeno, taj mehanizam postoji suviše kratko da bismo bili u prilici da procenjujemo njegovu delotvornost. Na osnovu razgovora sa LGBT osobama, očigledan je nedostatak informacija i njihovog kontakta sa policijskim službenicima/službenicama kojima je dodeljena dodatna uloga oficira za vezu na nacionalnom i lokalnom nivou. MUP s druge strane, neće ni biti u prilici da poredi delotvornost ovih mehanizama na osnovu npr. broja prekršajnih i krivičnih dela učinjenih protiv LGBT osoba, odnosno na osnovu stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, budući da metodologija vođenja evidencije o tim delima to ne omogućava.

### **Dve su ključne oblasti rada policije u odnosu na LGBT populaciju: prevencija i represija.**

Preventivni deo rada je naročito pojačan uoči Parada ponosa, posebno u odnosu na pretnju koju predstavljaju nasilne navijačke i huliganske grupe, čiji je intenzitet, prema svedočenju predstavnika Odeljenja za javni red i mir MUP-a, u opadanju poslednjih par godina. Odeljenje za javni red i mir je prisutno na terenu i obavlja i informativni deo rada za potrebe Uprave kriminalističke policije. Pored toga što je naglašena dobra saradnja sa tužilaštvom, naglašena je i saradnja sa LGBT organizacijama zahvaljujući kojoj do policije dolaze informacije o slučajevima iznuđivanja, ucenjivanja, fizičkih napada i sl. Prevencija napada na LGBT osobe je istovremeno jedan proces koji zahteva i vreme i stalno ulaganje napora. Ono što je učinjeno unutar policije jeste senzibilisanje njenih službenika/službenica za prvi kontakt sa LGBT osobama, koji je veoma bitan za celokupan odnos policije i ranjive grupe i pri kojem treba imati na umu pojačanu osetljivost LGBT osobe u kontaktu sa tom institucijom. Tipični slučajevi koji se policiji prijavljuju posredstvom oficira za vezu odnose se na učestale pretnje putem sredstava elektronske komunikacije, a zabeleženi su i sporadični slučajevi porodičnog nasilja, za potrebe čijeg rešavanja policija kontaktira nadležne centre za socijalni rad koji dalje ispituju uzroke nasilja.

U odnosu na zaključke istraživanja sprovedenog 2011. godine primetan je veći značaj koji MUP i policija u svom radu pridaju postupanju prema osobama manjinske seksualne orijentacije. Prema dostupnim informacijama i urađenim intervjuima sa predstavnicima institucija, postoji sistematičnost i redovnost u analiziranju i praćenju trendova bezbednosti LGBT osoba i ostvarivanja saradnje sa LGBT organizacijama. Na osnovu toga, malo je verovatno da se u 2016. godini dogode slučajevi legitimisanja LGBT osoba kao što se desilo 2007. godine u Nišu ili da se posumnja da policija u lokalnim zajednicama pravi registre LGBT osoba, kako je zabeleženo u izveštaju iz 2011. godine.

35

Intervju, Odeljenje za javni red i mir, MUP, 13. oktobra 2016. Intervju sa Aleksandrom Stojmenovićem, oficijom za vezu sa LGBT zajednicom, 14. novembra 2016. godine.

Rezultati našeg istraživanja iz 2016. godine govore u prilog tome da je taj napredak ipak vidljiviji predstavnicima LGBT organizacija nego većini neaktivista/neaktivistkinja i aktivista/aktivistkinja koji/koje i dalje ne vide značajne promene u postupanju policije i ne predstavljaju izraz većeg poverenja u njeno delovanje.

## 2.2. Ministarstvo odbrane (MO) i Vojska Srbije (VS)

Za razliku od policije čiji rad su učesnici/učesnice u fokus grupama imali prilike da ocene bilo na osnovu svog neposrednog iskustva bilo na osnovu iskustva drugih i opšteg mišljenja o delovanju te institucije, **rad MO i misije Vojske Srbije (VS) su daleko od njihovih neposrednih uvida.** To je novost u odnosu na istraživanje iz 2011. godine, kada je veći broj muških učesnika u grupama govorio (afirmativno) o mišljenju koje imaju o radu vojske na osnovu svog ličnog iskustva tokom služenja redovnog vojnog roka.

**Niko od učesnika/učesnica u istraživanju nije doveo u direktnu vezu vlastitu bezbednost i delovanje VS,** iako je njena glavna misija i uloga (odbrana teritorijalnog integriteta od spoljnih pretnji) prepoznata u izjavama učesnika/učesnica. I na osnovu direktnih iskaza učesnika/učesnica u grupama, proizilazi da je sa ukidanjem obaveznog vojnog roka zainteresovanost građana i građanki da pomnije prate rad MO i VS opala. Stoga na njihov rad, kao i reforme sprovedene od početka 2000. godine, pripadnici/pripadnice osetljivih grupa, u ovom slučaju LGBT, ne obraćaju puno pažnje budući da ne vide neki naročit motiv da budu aktivnije zainteresovani/zainteresovane za rad ovih institucija. Međutim, **ono što je i dalje prisutno jesu asocijacije koje povezuju vojsku i ratove na prostoru bivše Jugoslavije 90-tih godina prošlog veka. Isto važi i za policiju.**

*„Moja asocijacija na vojsku je uvek negativna. Prvo zato samo što sam po svojim ubeđenjima anti-militaristkinja, drugo što mi je asocijacija na vojsku ratovi 90ih.” (neaktivistkinja, Beograd)*

Iako MO preduzima sporadične mere u cilju unapređenja svoje komunikacije sa javnošću i nastoji da popularizuje imidž konzervativne institucije, utisak je da, na uzorku koji je bio na raspolaganju istraživačkom timu, ti naponi ne dopiru do građana/građanki, nezavisno od njihovih socijalnih obeležja. Na navedene primere, poput javne promocije pitomaca Vojne akademije, nije bilo značajnih reakcija izuzev napomene da oni, tj. učesnici/učesnice grupa, svakako nisu ciljna grupa kojoj su namenjeni ti sadržaji koje plasira MO. Oni učesnici/učesnice u istraživanju koji su imali mišljenje o radu MO i VS, izuzev opštih utisak da su to i dalje dominantno muške, strogo hijerarhijske i konzervativne ustanove, smatraju takođe i da su to institucije koje su nezainteresovane za LGBT populaciju i da kao takve ne bi ni znale kako da u svoje redove integrišu LGBT osobe.

Učesnik fokus grupe povodom namere da se prijavi za dobrovoljno služenje vojnog roka i služi kao autovana LGBT osoba kaže:

*„Da, ali ja sam bio sa najodgovornijim iz vojske na sastanku i direktno ih ispiti-  
vao šta bi se desilo kada bih ja to uradio. Ja sam baš hteo da vidim šta će oni da  
urade i to pokazuje da bi oni to omogućili da ti uđeš tu, ali kako bi se ponašao  
vodnik kada oni nisu sami... Imam dovoljno iskustva da mogu na osnovu nji-  
hovah reakcija pretpostavim koliko oni mogu tu da se aktiviraju. Oni nemaju  
ni najosnovniju pretpostavku otprilike kako bi oni uspeali to da kontrolišu. Ne  
mislim da oni ne znaju tačno šta se tu dešava. Nisu čak ni toliko edukovani da  
mogu da pretpostave kako izgleda jedan gej život. Oni imaju taj stari princip  
kažnjavanja, negde ćemo da te stavimo, sada ne mogu baš tako eksplicitno ali  
će te staviti u neku povučenu kancelariju gde te niko ne vidi. (aktivista, Niš)*

Član 149 stav 5 Zakona o Vojsci kao disciplinski prestup definiše svako ponašanje kojim se  
vređa dostojanstvo zaposlenih, između ostalog i na osnovu pola. Prema dopisu kojim je Cen-  
tru za istraživanje javnih politika odgovoreno na pitanja povodom odnosa Ministarstva i Voj-  
ske prema LGBT populaciji, te institucije ne vrše niti pozitivnu niti negativnu diskriminaciju  
na osnovu LGBT identiteta, dok je položaj zaposlenih regulisan opštim propisima o zabrani  
diskriminacije i o radu, kada je reč o radno-pravnom statusu. Prethodno istraživanje Centra  
„Mapiranje (ne)diskriminacije u sistemu vojnog školstva u Republici Srbiji” sprovedeno 2013.  
godine ukazalo je na brojne primere diskriminatorskog sadržaja u udžbenicima koji se koriste  
u nastavi na Vojnoj akademiji (Đurđević-Lukić et al, 2013). Na osnovu preporuka Poverenika  
za zaštitu ravnopravnosti izdatih povodom diskriminatorskih sadržaja u nastavnom materijalu  
koji se koristi u nastavi u srednjim školama, došlo je do delimičnih izmena u udžbenicima  
(Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, pristupljeno 29. novembar 2016. godine).

## Lične priče:

### 1. Zoran, Novi Sad (29 godina)

Ispitanik je aktivista iz Novog Sada, ima 29 godina. Svedoči o napadu koji se dogodio 2011.  
godine, (iste godine kada su na Omladinski centar CK13 u Novom Sadu bačena dva Molo-  
tovljeva koktela).

*„Ja sam tu noć ostao duže u kancelariji i izašao iz kancelarije. Ja nisam njih  
video odmah. I onda sam ja sreo druga i onda sam krenuo druga da otpratim. I  
onda sam ga otpratio do njegovog stana. I ja sam se krenuo vraćati kući i oni su  
išli prema meni. I ja nemam naviku da ovako znam da me neko gleda...mislim,  
nije mi nikad palo na pamet da će se nešto tako desiti”.*

Nakon što je napadnut, ispitanik je završio u bolnici, sa teškim telesnim povredama, prelomom nosa i ukradenim stvarima.<sup>36</sup> Policija je, po svedočenju ovog ispitanika, reagovala dobro, iako napadači nisu pronađeni ni tada, a ni kasnije. Znali su da je aktivista, slučaj je bio u medijima, inspektor mu je ponudio i svoj broj telefona. Nakon toga, oni su dolazili na većinu događaja koje je organizovala grupa čiji je ispitanik član: „On je tražio da mi njima kažemo kad i šta ima u programu. I oni dođu. Na žurke su dolazili. Dođu, sednu, popiju piće i odu.”

Ako bi mu se ponovo dogodio napad, ispitanik bi prijavio slučaj. Zna da postoji oficir za vezu i smatra da to sada ide mnogo lakše, ali da je svakako jednostavnije prvo se obratiti organizaciji. Smatra pozitivnim uvođenje oficira za vezu, kao i da su se dogodile reforme u policiji, da se promenio njihov stav, bar kod inspektora/inspektorki i viših policijskih službenika/službenica. Izjavio je da oni (LGBT) ne osećaju mržnju kada su na Prajdu kao ranije, već da se više plaše za sopstvenu bezbednost, jer su oni prvi na udaru. Smatra da neaktivisti/neaktivistkinje „obični pripadnici” LGBT populacije, najčešće nisu dobro informisani, da se plaše da ako odu u policiju da će neko pozvati njihove roditelje.

Služio je redovni vojni rok i to navodi kao pozitivno iskustvo, kao deo odrastanja, iako nikada ne bi radio u toj instituciji.

## 2. Muškarac, Subotica

Njegova nesvakidašnja pojava (duga kosa, neobična odeća, hod, reputacija umetnika) su mu doneli brojne probleme u vidu fizičkih napada i pretnji upućenih od strane nepoznatih ljudi u javnom prostoru.

*„Ja sam u početku mislio da je do mene i da ima veze sa tim kako se ja oblačim i sada imam zelenkastu kosu, ali sam došao do zaključka da i nema veze sa tim, jer u početku kada je do napada počelo da dolazi izgledao sam kao i bilo koji*

36 Izveštaj Gej Strejt Alijanse iz 2012. godine na istu temu: „Napad na R.Z. (23) u Novom Sadu, R.Z. je 31. oktobra 2011. godine nešto nakon ponoći pratio svog druga kući. U povratku ka svojoj kući je prolazio istim putem, kada su ga iznenada napala dva nepoznata muškarca. „Primitio sam dva muškarca koji su izašli iz mraka ispod mosta i krenuli ka meni. Imali su kapuljače na glavi, držali su ruke u džepovima jakni. Prošli su sa moje leve strane, toliko blizu koliko je samo bilo dovoljno da me obidu. Već u sledećoj sekundi sam dobio prvi udarac u glavu iza leđa. Jedan od njih je stajao dva-tri metra iza napadača dok me je ovaj tukao. Sećam se samo prvih par udaraca, nakon čega sam izgubio svest. Nisam bio svestan ničega skoro do 2 časa iza ponoći, kada sam se sam osvestio, pridigao i otepešao do Kliničkog centra Novi Sad. Shvatio sam da niko od verovatnih prolaznika nije za sve to vreme zastao da proveru jesam li živ i šta mi se dogodilo. Od odeće sam u trenutku napada imao na sebi jako uske farmerke, crnu jaknu i crne patike. R.Z. je zadobio teške telesne povrede u vidu preloma nosne kosti, a napadači su mu ukrali novac i mobilni telefon. R.Z. je slučaj napada prijavio novosadskoj policiji. Prema podacima dobijenim iz MUP-a Srbije, napad je evidentiran kao krivično delo razbojništva iz člana 206, stav 2 Krivičnog zakonika, kvalifikovano od strane Višeg javnog tužilaštva, a protiv nepoznatih napadača je podneta krivična prijava Opštinskom javnom tužiocu u Novom Sadu, dok je rad na rasvetljavanju dela u toku. Takođe, prema podacima dobijenim iz MUP-a Srbije, prilikom uzimanja izjave od R.Z. nije pominjan podatak da je napad motivisan njegovom seksualnom orijentacijom, a policijski službenici angažovani na rasvetljavanju ovog krivičnog dela nisu došli do podataka da je napad motivisan seksualnom orijentacijom žrtve.”

*drugi tinejdžer. Nosio sam trenerke i plave farmerke i imao sam klasičnu mušku frizuru. Nisam imao ni minduše, nisam nosio ni ogrlice, sve je bilo kao svaki drugi tinejdžer, ali ja sam doživljavao verbalne, kao i fizičke napade. Tako da mislim da je to moje lice, način na koji se krećem – to je nešto što ne mogu da izmenim. Ljudi kao ne znaju ko sam i šta sam i dolaze sa pitanjem da li sam muško ili žensko. To je pitanje sa kojim su uvek prvo dolazili pre nego da su nešto uradili – fizički ili psihički napad, ali je uvek počinjalo sa tim pitanjem.”*

U svim situacijama je tražio da policija interveniše i ona se na te pozive redovno odazivala, što do sada ipak nije dovelo do otkrivanja i hapšenja počililaca, uprkos činjenici da je makar u jednom slučaju napad zabeležen kamerom postavljenom u sklopu video-nadzora. Ono što zamera policiji, uz sumnje u njihovu efikasnost, jeste prebacivanje odgovornosti na njega samog i upućivanje na „ako se opet desi obavezno nas pozovi” što je njemu pokazatelj da je nasilje donekle normalizovano i prihvatljivo.

*„Na kraju ona rečenica koju mi policajci uvek ponavljaju, kao i posle nedavnog napada kada sam dobio lakše telesne povrede, a to je, kada se sledeći nešto ovako ponovi, ti nas pozovi. To je uvek rečenica koju mi kažu, čak sam dobio i poseban broj telefona koji mogu da pozovem kada se sledeći put dogodi.”*

Takođe, brojna legitimisanja (i posledična plaćanja kazni zbog nenošenja lične karte) doživljava kao preterana i smatra da označavaju njega samog kao potencijalnog krivca.

*„Onda me ispituju gde živim, čime se bavim, i neke informacije koji ih se ne tiču. Ja smatram da policajci ako mi traže te informacije treba da mi pokažu značku i da se predstavi da ja znam ko je taj policajac, da ne bude da samo ja dajem svoje informacije, ličnu kartu, a da ne znam ko je policajac sa kojim pričam. Smatram dakle, da to pod jedan treba da bude jer u slučaju da mi se on obrati neadekvatno ili maltretira, ja ne znam koga da prijavim ako ne znam broj značke, ne znam ni kako se zove. Smatram da to treba da bude tako jer ako hoće moje lične podatke neka pokaže broj značke ili neka se predstavi”*

Iako u ovom slučaju nema izrazitog nepoverenja u policiju i institucije uopšte, kojima se uostalom učesnik u istraživanju redovno obraća, postoji sumnja u njihovu efikasnost i spremnost na procesuiranje počililaca.

### 3. Dragoslava Barzut, Da se zna

Jedan od slučajeva koji je dobio značajnu pažnju tokom 2015. godine i povećao vidljivost nasilja nad LGBT osobama u javnom prostoru u Beogradu, jeste slučaj napada na lezbejke u lokalnu „SFRJ” u Beogradu. Dragoslava Barzut, osnivačica LGBT organizacije Da se zna, jedna je od napadnutih u tom slučaju. Ona svedoči o tom iskustvu, ali i uopšte o značaju autovanja koje menja živote ljudi, izlaže ih ali istovremeno osnažuje i, paradoksalno, štiti.

*„A naravno, ne postoji vidljivost, ljudi se plaše da ostanu bez svojih pozicija, da ostanu bez podrške roditelja, bez podrške na poslu. To je isključenje iz potpunog sistema porodičnog, društvenog i svakog. To su velike i teške stvari, naravno da ljudi ne mogu sa tim da se nose i da se bore.”*

*„Svi su toliko navikli da imaju tajni život i sve tajno da uopšte, i ne postavljaju pitanje zašto bi... ne znam. To su baš komplikovana pitanja. Kompleksna, u stvari. Mislim da smo mi mnogo bezbedniji, koliko god to izgledalo paradoksalno, nego svi oni. Mi koji smo istureniji. Vidljivost je to što te zaštiti na kraju.”*

Iskustvo fizičkog napada (pretpostavka je da je reč o grupi navijača Rada), pored suočavanja sa tim da može da bude meta napada i bude svakodnevna izložena nasilju, ju je dodatno osposobilo za kontakt sa institucijama (policijom i tužilaštvom). Kao jednu od osnovnih pouka koju je izvukla iz tog iskustva navodi nužnost poznavanja vlastitih prava u odnosu na institucije.

*„Treba znati dobro svoja prava. Naš cilj je da informišemo LGBT ljude o tome koja su njihova prava i šta njima po zakonu jeste omogućeno.”*

Prema njenom svedočenju, ali i svedočenju njene prijateljice koja je pretučena istom prilikom, policija je reagovala relativno dobro, došavši odmah nakon njihovog poziva. Date su izjave, pokrenut je postupak, ali počinioci nisu otkriveni niti uhvaćeni. Prema njenim rečima, problem nastaje prilikom kvalifikacije konkretnog dela i posledičnom vođenju celog postupka.

*„Problem je što tek sudija na kraju može da kvalifikuje to delo kao zločin iz mržnje. Ono što je moja preporuka da bi trebalo to odmah...šta to meni znači, otežavajuća okolnost ako do presude nikad ne dođe. Meni treba početno da neko to kvalifikuje kao zločin iz mržnje da bi se ta istraga imala opravdanje zašto je istraga jača nego u običnim slučajevima krivice. Kad sam ja pričala sa tužiteljkom, ona mi je rekla kao, ja sam pitala zašto niste odobrili bazne stanice, ona to nije odobrila jer je to skupo, a smatra da to napad lake telesne povrede ne zavređuje, iako je on nama recimo pretio smrću i bilo je očigledno da bismo tamo izginule, da nije bilo one konobarice.”*

Takođe, slično kao i u primeru lične priče iz Subotice, LGBT osobe se, nakon prijavljivanja napada ili pretnji, osećaju kao da su u neravnopravnom položaju, bez obzira na to što nisu oni počinioci dela.

*„Ne mogu da nađu advokate. Recimo, u Valjevu ne mogu da nađu advokate koji će da brani trans osobu. A ovaj koji je izvršio čin nasilja, njega svi hoće da brane. Odmah u startu nisi u ravnopravnoj poziciji, nego ti si kao žrtva, a u stvari te percipiraju kao nasilnika. Potpuno su okrenute... u takvoj situaciji, ako se nema podrška roditelja, familije ili prijatelja, ljudi završavaju u bolnicama, gube živote.”*

#### 4. Ana Zorbić, Beograd

Lezbejski identitet je u saglasju sa profesionalnim, socijalnim, etičkim i drugim izborima koje pravi. Ne oseća se ugroženo niti izloženo drugačijem tipu bezbednosnih opasnosti i pretnji nego ostali građani/građanke koji/koje su izloženi/izložene ekonomskoj i svakoj drugoj nesigurnosti u Srbiji danas. Međutim, razume da samo od političkih i ostalih okolnosti zavisi da li će se i kada sve ovo drastično promeniti. Ona je svesna velikog broja faktora koji utiču na naše egzistencije i kritična je spram društvenog miljea u kojem živi i radi.

Kada je reč o radu institucija, smatra da su se ipak, dogodile značajne promene u odnosu na period od pre pet godina, kada je rađeno prethodno istraživanje, budući da je malo verovatno da bi danas mogla da se ponovi situacija poput one iz 2007. godine u Nišu kada je policija intervenisala povodom okupljanja LGBT zajednice u tom gradu i tom prilikom legitimisala prisutne učesnice/ke događaja i privela organizatore okupljanja. Smatra da je do te promene došlo zbog toga što je institucijama predočeno da se njihov rad posmatra i ocenjuje i sa stanovišta odnosa sa i prema LGBT osobama. Činjenica da su prava i tretman LGBT osoba postali sastavni deo napora koji se ulažu u procesu reformi rada institucija i da se to dogodilo pod uticajem donatorske zajednice (OEBS), uputilo je ovim institucijama snažnu poruku.

#### 5. Helena Vuković, Beograd

Zahvaljujući Heleni Vuković, bivšem majoru Vojske Srbije, do javnosti je dospela priča kako o položaju transrodnih osoba unutar zatvorenih sistema, kao što su vojska i Ministarstvo odbrane, tako i o njihovim problemima u svakodnevnom životu. Prilikom medijskih nastupa ona je naročito isticala problem pravne nevidljivosti i neodgovarajuće zakonske regulative koja se primenjuje na osobe koje su u procesu prilagođavanja pola, što sa sobom povlači brojne druge probleme, od kojih je najčešći nemogućnost zasnivanja radnog odnosa. U nizu opasnosti po ličnu bezbednost transrodnih osoba, na prvom mestu je ipak fizička bezbednost i strah od potencijalnog fizičkog nasilja, čemu, prema njenim rečima, mogu biti izložene i heteroseksualne osobe u društvu u kojem se vrlo lako pribegava nasilju. Ona lično se oseća bezbedno i nije doživela pretnje fizičkim nasiljem. Smatra da je danas u odnosu na period od pre pet godina smanjen broj napada na LGBT osobe i to zahvaljujući njihovoj povećanoj vidljivosti, ali i vidljivosti slučajeva nasilja nad LGBT osobama koji su adekvatno procesuirani i sankcionisani. Kada je reč o radu institucija, smatra da su policijski službenici delimično senzibilisani kada je reč o lezbejkama i gej muškarcima, ali ne i kada se radi o transrodnim osobama. Ovaj problem je naročito izražen na lokalnom nivou, dok je u Beogradu potrebno raditi na unapređenju postupanja policije prema transrodnim osobama koje se bave seksualnim radom budući da je tu izražen problem zloupotrebe policijskih ovlašćenja. Kao i ostali učesnici u ovom istraživanju, ona smatra da se do temeljnih reformi u postupanju policijskih službenika dolazi odlukom i naredbom sa vrha strukture, a da ton delovanja institucije određuje politička volja ključnih političkih aktera u zemlji.



Ista ocena važi i za rad Ministarstva odbrane i Vojske Srbije u čijem uniformnom i hijerarhijskom uređenju nema prostora za zaštitu pojedinačnih prava LGBT osoba. Kao što je pokazao i primer odnosa prema njoj samoj unutar ovih institucija, na delu je tiha diskriminacija, često i na osnovu pretpostavljenje seksualne orijentacije, a u vidu zaustavljanja napredovanja. Postojeći interni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava su pri tom sasvim nedelotvorni i postavljeni su na lošim osnovama. Način na koji je moguće izmeniti odnos prema LGBT osobama unutar sistema jeste putem dosledne primene već usvojenih strateških dokumenata i zakona, osavremenjavanjem nastavnih sadržaja u vojnom školstvu i vršenjem pritiska na institucije od strane organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom i unapređivanjem položaja LGBT osoba.



## TREĆI DEO:

# Zaključak i preporuke

Rezultati dobijeni ovim istraživanjem upućuju na to da je briga o vlastitoj bezbednosti nužno prisutna u životima većine pripadnika/pripadnica LGBT zajednice u Srbiji budući da kod njih postoji stalna svest o potencijalnoj opasnosti i o potrebi da treba da se zaštite. Tokom sprovođenja ovog istraživanja veoma su retki bili ispitanici/ispitanice koji/koje su odgovorili/odgovorile da uopšte ne razmišljaju o pitanju bezbednosti. Kada je reč o opasnostima koje LGBT populacija vidi kao ključne za svoju bezbednost, zapaža se da pretnje koje proističu iz njihovog LGBT identiteta nisu ni najveće ni najvažnije, već je taj njihov identitet samo dodatni faktor nebezbednosti, a praćen je drugim opasnostima kao što su izloženost proizvoljnom delovanju institucija, pretnjama koje proističu iz delovanja ekstremističkih grupa i opšteprisutna sklonost ka nasilju u svim segmentima društvenog života, dok istovremeno čitavo društvo i njegove institucije pokazuju visok stepen tolerancije prema nasilju.

Ključna pretnja je izloženost potencijalnom ugrožavanju fizičkog integriteta, nezavisno od toga da li je osoba u pitanju bila žrtva fizičkog napada ili ne. Povezano sa tim je i „prinudno“ autovanje, tj. činjenica da bi pretrpljeno fizičko nasilje vodilo ka tome da žrtva napada bude označena kao napadnut/napadnuta zbog svog LGBT identiteta i tako mimo svoje volje označena pred svojom okolinom (u slučaju neautovanih LGBT osoba). Bitno je pritom istaći da LGBT populacija, tj. oni pripadnici/pripadnice sa kojim je istraživački tim imao priliku da razgovara, smatra da je takav milje kao i pretnje po ljudsku bezbednost koje on generiše, zajednički za sve građane i građanke Srbije uz opasku da je položaj LGBT osoba samo dodatno ugrožen visokim stepenom homofobije, neznanja i predrasuda. Ovo je promena u odnosu na istraživanje iz 2011. godine kada su ispitanici/ispitanice smatrali/smatrale da upravo usled svog LGBT identiteta mogu biti žrtve fizičkog napada na javnom mestu, dok pet godina kasnije opažaju u društvu porast spremnosti na nasilje kojem mogu biti izloženi svi građani/građanke.

Ulica, javni prevoz, mesta masovnog okupljanja često doživljavamo kao najranjiviju sferu, jer je to mesto direktnog, fizičkog obračuna i ekstremnog nasilja, a često se zaboravlja da i druge sfere, kao što su radno mesto, porodica ili grupe poznanika mogu biti mesta izrazite diskriminacije i nasilja onda kada LGBT osoba nije autovana. Upravo nas je ovogodišnje ispitivanje uputilo na to da ključni izvor nebezbednosti mogu biti porodica ili radno okruženje doduše kod malog broja ispitanika/ispitanica. Ove razlike su važne, jer nam osvetljavaju jedno veliko polje na kojem institucije treba da deluju u zaštiti LGBT populacije. Međutim, potrebno je prvo artikulirati da u toj sferi života postoji potreba za reakcijom institucija, a zatim razviti i uobličiti institucionalni odgovor na tu potrebu. Jedan od ključnih problema ostaje (ne)vidljivost nasilja i diskriminacije kojem su izložene LGBT osobe u Srbiji. Svi na-

vedeni rizici bivaju dodatno naglašeni u kontekstu siromaštva i ekonomske nesigurnosti što ima negativne posledice na ukupan život LGBT osoba i njihovu mogućnost izbora.

Kao i prethodno, i ovo istraživanje je pokazalo da je poverenje u policiju na niskom nivou. To znači da ispitanici/ispitanice uglavnom nemaju poverenja u policiju, što je povezano sa opštim nepoverenjem prema institucijama. Delovanje policije je pri tom, kao i u prethodnom istraživanju, ocenjeno kao veoma politizovano i određeno političkim instrukcijama koje dolaze od ključnih donosilaca odluka. Nepoverenje proizilazi i iz činjenice, kako smatraju učesnici/ce istraživanja, što institucije funkcionišu kao sastavni deo određenog sistema, što je pitanje LGBT prava politizovano, što njihova zaštita zavisi i od šireg društvenog konteksta čiji je policija deo, a taj kontekst ocenjuju kao prvenstveno konzervativan, a sistem kao neefikasan i sklon korupciji i zaštiti pojedinačnih interesa. Ispitanici veruju u efikasnost policije onda kada postoji politička volja da se bezbednost LGBT populacije zaštiti, a slučajevi adekvatno procesuiraju. Time se i okosnica problema smešta u izvore političke moći i tu se pronalazi i prostor za iniciranje reformi u sektoru bezbednosti.

Kada je reč o funkcionisanju konkretnih mehanizama koje je MUP uveo u rad policije, kao što su oficiri za vezu, vreme koje je proteklo od njihovog uvođenja je i suviše kratko da bismo bili u prilici da ocenjujemo njihovo dejstvo, naročito zato što ogromna većina učesnika/učesnica u istraživanju nije ni svesna njihovog postojanja. Ispostavilo se da jednu od opasnosti predstavlja i činjenica da je dobar deo rada i aktivnosti institucija poznat LGBT aktivistima/aktivistkinjama i organizacijama, za čiji rad je MUP veoma otvoren kao i za saradnju sa njima, ali ne i neaktivistima/neaktivistkinjama i drugim licima koja nemaju kontakte sa LGBT organizacijama. S druge strane, ono što gotovo svi učesnici/učesnice ovogodišnjeg istraživanja očekuju jeste upravo profesionalan, nepristrasan i efikasan rad, pre svega policije, bez obzira na lične stavove i predubeđenja samih policijskih službenika/službenica. Takođe, ispitanici/ispitanice očekuju da sistem delovanja institucija bude predvidljiv i da ne zavisi od motivacije i volje pojedinaca koji rade u njima.

Distanca u viđenju rada MO i Vojske Srbije je još veća u odnosu na istraživanje iz 2011. godine. Pre svega, njihov rad je nepoznat velikoj većini učesnika/učesnica istraživanja, koji/koje i ne pokazuju zainteresovanost da steknu uvid u to čime se bavi i šta ta tradicionalno najprepoznatljivija institucija sektora bezbednosti radi u domenu svojih nadležnosti. Skrajnute iz fokusa pažnje, prema ovim institucijama i dalje vlada visok stepen nepoverenja i one uglavnom izazivaju negativne asocijacije vezane za učešće u ratovima na području nekadašnje Jugoslavije.

Rezultati rada u svim fokus grupama upućuju na to da pripadnici/pripadnice ove manjinske i osetljive zajednice ne žele i ne smatraju poželjnim bilo koje oblike paralelnih mreža ili neformalnih grupa za samopomoć, već očekuju da njihova bezbednost, kao i bezbednost svih građana i građanki, bude zaštićena profesionalnim i nepristrasnim radom institucija koje treba da rade u okvirima svojih ovlašćenja i zaduženja. Ovaj rezultat upućuje na to da i pored izraženog nepoverenja u nepristrasan i efikasan rad institucija, postoji bazični konsenzus po pitanju toga da institucije imaju svoja ovlašćenja u okvirima kojih se procenjuje njihovo delovanje i da se od njih očekuje nepristrasan i efikasan rad u okviru njihovih ovlašćenja.

## Preporuke

1. Nosioци izvršne vlasti treba da šalju takve poruke u kojima se jasno kaže da su svi vidovi nasilja prema LGBT osobama neprihvatljivi i kažnjivi, što će doprineti stvaranju društvene klime koja podstiče veći stepen tolerancije prema ovoj osetljivoj grupi.
2. MUP i MO bi trebalo aktivnije da rade na informisanju najšire javnosti, a time i pripadnika/pripadnica LGBT populacije o reformskim procesima i postignućima koji se tiču bezbednosti građana/građanki i zajednica, a ne tehničkih aspekata reformi. To bi doprinelo povećanju stepena poverenja koje pripadnici LGBT populacije imaju u bezbednosne strukture i olakšao njihov pristup ovim institucijama.
3. Treba uspostaviti zvanični sistem praćenja i javnog izveštavanja o prijavljenim i procesuiranim slučajevima napada na pripadnike neheteroseksualnih manjina kao i slučajeva diskriminacije kojoj su bili izloženi. Ovo je potrebno radi obezbeđivanja preciznih podataka koji bi poslužili kao osnov za donošenje razložnih političkih odluka u borbi protiv nasilnih zločina iz mržnje i za evaluaciju procesuiranja zločina iz mržnje. Takvim sistemima bi se registrovali incidenti, napadi i slučajevi progona, a podaci o njima bi bili šire dostupni. Takođe, Republika Srbija bi trebalo da uvede sistem ocenjivanja postignutih rezultata rada policije i tužilaštva u procesu istrage, rasvetljavanja i procesuiranja zločina iz mržnje.
4. Treba sprovesti sveobuhvatnu analizu kvaliteta i opsega dosadašnjih programa obuka profesionalnog usavršavanja koje su pohađali policijski službenici/službenice na temu anti-diskriminacije i odnosa prema LGBT populaciji. Svrha ovakve analize jeste da se ispita razlog nejednakog postupanja policijskih službenika/službenica prema LGBT osobama i da se na osnovu tih rezultata izvrši prilagođavanje budućih programa obuke. Cilj ove analize treba da bude sagledavanje daljih potreba ministarstva i policije kao i formulisanje tipova i nivoa obuka koje bi trebalo da doprinesu unapređivanju politike resornog ministarstva i postupanja policijskih službenika prema LGBT osobama.
5. Raditi na promociji mera uvedenih sa ciljem da se unapredi bezbednost osetljivih grupa kao i da se poboljša odgovor policije na posebne bezbednosne potrebe grupa građanki i građana, kao što je mehanizam oficira za vezu. Jasnije definisati institucionalnu poziciju oficira za vezu sa LGBT zajednicom kao i njihova ovlašćenja i dužnosti u postupanju sa LGBT populacijom.

6. Iako je Krivični zakonik uveo kategoriju „zločin iz mržnje”, to nije doprinelo bržem i efikasnijem rasvetljavanju i procesuiranju homofobičnih i transfobičnih zločina. Stoga je neophodno izmeniti praksu i postupanje sudova na način koji će omogućiti da se kod nasilnih krivičnih dela počinjenih zbog rase, vere, etničke pripadnosti, seksualnog opredeljenja, pola, polnog identiteta, mentalnog i fizičkog invaliditeta ovaj motiv prepozna na samom početku procesuiranja.
7. Senzibilisati pripadnike/pripadnice VS i MO u vezi sa manjinskim pravima LGBT populacije kako bi se ujednačio odnos i postupanje prema LGBT populaciji u čitavom sektoru bezbednosti.
8. Vojna gimnazija i Vojna akademija treba da nastave sa usklađivanjem nastavnog programa i udžbenika sa antidiskriminatornim okvirom Republike Srbije.
9. U svojim zvaničnim medijskim nastupima kojima promovišu profesionalnu i redovnu vojnu službu, MO i VS bi trebalo da uključe i poruke namenjene LGBT populaciji.
10. Dosledno primenjivati sve dostupne mehanizme zaštite bezbednosti i drugih prava osoba neheteroseksualne orijentacije koje nisu aktivisti LGBT organizacija. Nepostojanje LGBT organizacija u brojnim sredinama ne može biti razlog da MUP nema aktivni stav prema zaštiti prava ovih građana i građanki.
11. Nevladine organizacije koje organizuju programe obuke namenjene policijskim službenicima/ama za postupanje prema LGBT osobama treba da u te obuke uvrste različite teme i prilagode ih različitim nivoima znanja i potreba policijskih službenika/ca.

## Bibliografija

*Akциони plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2014. do 2018. godine*, Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, pristupljeno 15.07.2016, dostupno na: [http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/propisi\\_i\\_strategije/Akциони\\_plan\\_-\\_srpski.pdf](http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/propisi_i_strategije/Akциони_plan_-_srpski.pdf).

*Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe*, ILGA-Europe, Brussels, 2016.

Charter of Fundamental Rights of the European Union, "Official Journal of the European Union," C 364/1, 2000.

CKS – Centar za kvir studije, *Parada ponosa i LGBT populacija*, Beograd, 2014.

Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, "Official Journal of the European Union," C 326/49, 2012.

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 1 June 2005 – Non-Discrimination and Equal Opportunities for All – A Framework Strategy, "Official Journal of the European Union," C 236, 2005.

Commission on Human Security, *Human Security Now*, New York, 2003.

Council of the European Union, *Guidelines to Promote and Protect Enjoyment of All Human Rights by Lesbians, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex (LGBTI) Persons*, Brussels, 2013.

Đurđević-Lukić, Svetlana i Jelena Radoman, Marina Tadić, *Mapiranje (ne)diskriminacije u sistemu vojnog školstva Republike Srbije*, Centar za istraživanje javnih politika, Beograd, 2013.

European Fundamental Rights Agency, *European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey*, Luxembourg, 2014.

European Commission, *Special Eurobarometer 437: Discrimination in the EU in 2015*, Brussels, 2015.

European Commission, *List of actions by the Commission to advance LGBTI equality*, Brussels, 2015.

European Parliament, *Roadmap against Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity*, Brussels 2014.

European Parliament, *Situation of fundamental rights in the EU (2013-2014)*, Brussels, 2015.

*Facebook korisnici u Srbiji najaktivniji četvrtkom uveče*, Marketingitd, pristupljeno 16.11.2016, dostupno na: <http://marketingitd.com/2013/istrazivanje-facebook-korisnici-u-srbiji-najaktivniji-sredom-uvece/>.

Fajgelj, Stanislav, *Metode istraživanja ponašanja*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2012.

*Human Development Report*, UNDP, New York, 1994.

Gasper, Des, "Securing Humanity: Situating 'Human Security' as Concept and Discourse," *Journal of Human Development*, 6:2, 2005, pp. 221-245.

*Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act*, Transgender Europe, pristupljeno 15.07.2016, dostupno na: [http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta\\_GIGESC\\_trans\\_law\\_2015.pdf](http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf).

*Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji*, Labris, Beograd, 2014.

Intervju sa Aleksandrom Stojmenovićem, oficirom za vezu sa LGBT zajednicom, 14.11.2016.

Intervju, Odeljenje za javni red i mir, MUP, 13.10.2016.

*Izveštaj o skriningu za Srbiju: Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava*, Kancelarija za evropske integracije Vlade Republike Srbije, pristupljeno: 13.10.2016, dostupno na: [http://www.seio.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj\\_pg\\_23\\_16.pdf](http://www.seio.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj_pg_23_16.pdf).

*Izveštaj o skriningu za Srbiju: Poglavlje 24 – Pravda, sloboda i bezbednost*, Kancelarija za evropske integracije Vlade Republike Srbije, pristupljeno: 13.10.2016, dostupno na: [http://www.seio.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj\\_pg\\_24\\_16.pdf](http://www.seio.gov.rs/upload/documents/skrining/izvestaj_pg_24_16.pdf).

Krivični zakonik, „Službenik glasnik RS”, br. 121/12.

Liotta, P.H. and Taylor Owen, "Why Human Security?," *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Winter/Spring 2006, pp. 37-54.



Mandić, Sofija, *Stavovi građana o policiji: Usporedna analiza istraživanja javnog mnjenja u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji, Srbiji i na Kosovu*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2016.

Milković, Marina, *Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj, Zagreb Pride*, Zagreb, 2013.

„Napad na lezbejke”, Da se zna, pristupljeno 29.11.2016, dostupno na: [https://dasezna.lgbt/case/Labris2015\\_001/Labris2015\\_001\\_Napad%20na%20lezbejke\\_27sept.html](https://dasezna.lgbt/case/Labris2015_001/Labris2015_001_Napad%20na%20lezbejke_27sept.html).

Popović, Đorđe i Predrag Petrović, Gorana Odanović, Jelena Radoman, *Kontekst analize reforme sektora bezbednosti u Srbiji 1989-2009*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2011.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, *Mišljenje na nacrt zakona o udžbenicima Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja*, pristupljeno 29.11.2016, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/misljenje-na-nacrt-zakona-o-udzbenicima/>.

Radoman, Jelena i Marija Radoman, Svetlana Đurđević, Branka Anđelković, *LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji*, Centar za istraživanje javnih politika, Beograd, 2011.

Razgovori sa zajednicom, Civil Rights Defenders i Labris, Beograd, 29.02.2016.

*Sloboda se ne dobija, sloboda se osvaja: Izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2011*, Gej strejt alijansa, Beograd, 2012.

Slootmaeckers, Koen and Heleen Touquet, Peter Vermeersch, “Introduction: EU Enlargement and LGBT Rights – Beyond Symbolism?”, pp. 1-16 in Koen Sllotmaeckers, Heleen Touquet and Peter Vermeersch (eds), *The EU Enlargement and Gay Politics: The impact of Eastern enlargement on rights, activism and prejudice*, Palgrave Macmillan, London, 2016.

*Strategic Plan 2014-2017*, Human Security Unit, United Nations, New York, 2014.

*Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2014. do 2018. godine*, Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, pristupljeno 15.07.2016, dostupno na: [http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/Strategija\\_jul\\_2013.pdf](http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/Strategija_jul_2013.pdf).

*The Position of Women in the Armed Forces in the Western Balkans*, UNDP-SEE-SAC, 2014.

Turner, Bryan S. (ed), *The Cambridge Dictionary of Sociology*, Cambridge University Press, New York, 2006.

„Udruge traže zatvorsko kažnjavanje nasilnika”, SDF – *Srpski demokratski forum*, pristupljeno 25.10.2016, dostupno na: [http://www.sdf.hr/zatvorska\\_kazna\\_za\\_nasilnike.html](http://www.sdf.hr/zatvorska_kazna_za_nasilnike.html).

Ustav Republike Srbije „Službeni glasnik RS”, br. 98/2006.

Zakon o policiji „Službeni glasnik RS”, br. 6/2016.

„Zašto je povučen zakon o ravnopravnosti žena i muškaraca”, *Politika*, pristupljeno: 15.07.2016, dostupno: <http://www.politika.rs/sr/clanak/349327/Drustvo/Zasto-je-povucen-zakon-o-ravnopravnosti-zena-i-muskaraca>.

# PRILOG 1:

## Anketa<sup>37</sup>

Paralelno sa sprovođenjem projekta **Kako reforma sektora bezbednosti utiče na ljudsku bezbednost u Srbiji: Ponovna procena uticaja reforme sektora bezbednosti na LGBT populaciju (2016)**, Centar za istraživanje javnih politika je na svom sajtu sproveo četiri ankete čiji je osnovni cilj bio da se, pre svega preko društvenih mreža, što širi krug ljudi podstakne da razmišlja o položaju LGBT zajednice u srpskom društvu i o ključnim akterima koji utiču na njihovu bezbednost.

Rezultati naših anketa pokazuju da postoji konsenzus ispitanika/ispitanica o tome da je diskriminacija LGBT osoba u institucijama u Srbiji i dalje izražena i da se pripadnici/pripadnice ove grupacije mogu zaposliti u ovim institucijama samo ako skrivaju svoj rodni identitet i seksualnu orijentaciju. Takođe, ispitanici/ispitanice opažaju izvestan pomak kada je u pitanju bezbednost LGBT osoba, ali smatraju da je bezbednost ove populacije i dalje veoma ugrožena.

U anketama su učestvovali zainteresovani građani/građanke bez obzira na seksualnu orijentaciju. Zanimljivo je da se njihove ocene poklapaju sa ocenama dobijenim u fokus grupama sa pripadnicima/pripadnicama LGBT populacije.

### 1. Uvod

S obzirom da je cilj projekta **Kako reforma sektora bezbednosti utiče na ljudsku bezbednost u Srbiji: Ponovna procena uticaja reforme sektora bezbednosti na LGBT populaciju**, bio da se utvrdi stepen ostvarenog napretka kao i da se izmeri dinamika odnosa između reformi koje se sprovode od 2011. godine i ljudske bezbednosti LGBT populacije, anketna pitanja osmišljena su tako da pruže dodatne podatke o tome da li se intenzitet bezbednosnih pretnji prema LGBT populaciji promenio i da li je u najširoj javnosti i među LGBT populacijom zapažen izvestan napredak u domenu njihove bezbednosti.

Tokom četiri meseca (jun – oktobar), postavljena su sledeća anketna pitanja: „Da li institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju u Srbiji?“ (10. jun 2016 – 10. jul 2016. godine), „Da li bi policija trebalo da uvede dodatne mere kako bi LGBT populacija u Srbiji bila bezbed-

nija?” (10. jul 2016 – 10. avgust 2016. godine), „Da li se u poslednjih pet godina bezbednost LGBT populacije poboljšala?” (10. avgust 2016 – 10. septembar 2016. godine) i „Da li se pripadnici LGBT zapošljavaju u Vojsci i MUP-u?” (10. septembar 2016 – 20. oktobar 2016. godine)<sup>38</sup>. U prva tri pitanja dati su mogući odgovori: „slažem se”, „delimično se slažem”, „neodlučan/neodlučna sam”, „delimično se ne slažem” i „ne slažem se”. Kod poslednjeg pitanja ponuđene su sledeći mogući odgovori: „Ne, jer vojska i MUP to ne dopuštaju”, „Ne, jer ni ne pokušavaju da uđu u te institucije”, „Da, jer su po zakonu ravnopravni” i „Da, ali zato što se ne izjašnjavaju kao LGBT”.

Odlučili smo da anketom obuhvatimo populaciju u uzrastu od 15 do 44 godine, (segmentiranu u podgrupacije 15 do 19, 20 do 24, 25 do 29, 30 do 34, 35 do 39 i 40 do 44 godine), s obzirom na to da je ova grupacija relativno najaktivnija na internetu i na društvenim mrežama<sup>39</sup>. Od ispitanika/ispitanica je pored pitanja o godinama, traženo i da unesu podatak o tome u kojem regionu žive (Beograd, Vojvodina, Šumadija i Zapadna Srbija i Južna i Istočna Srbija). Tehnički je bilo onemogućeno da se sa iste IP adrese glasa više od jedanput u pojedinačnim anketama. Centar nije imao mogućnost da na drugi način utvrdi da li su učesnici u anketama davali tačne podatke o svom godištu i mestu prebivališta.

Uopšteno gledano, u svim anketama najaktivnije učešće zabeleženo je među populacijom ispitanika/ispitanica životne dobi između 20 i 34 godina, iz Beograda, a potom, u zavisnosti od anketnog pitanja, iz Vojvodine, Šumadije i Zapadne Srbije, a najređe iz Južne i Istočne Srbije.

Anketa je u tri navrata deljena na društvenim mrežama (Fejsbuk, Twitter i LinkedIn) uz prpratni tekst i fotografije, a u jednom slučaju anketno pitanje je praćeno kratkim video klipom u kojem je bio dat pregled rezultata prethodnog istraživanja i poziv za učešće u glasanju u novoj anketi. Video post je bio najviše deljen i imao je najviše pregleda na mreži (tri puta više od drugih postova). Ipak, broj ispitanika/ispitanica u svakoj pojedinačnoj anketi prvenstveno je zavisio od vremenskog perioda, a ne od forme.

Ovakav metod anketiranja ima brojna ograničenja: nemoguće je pratiti da li ispitanici/ispitanice zaista pripadaju navedenoj starosnoj grupi i da li im je stvarno prebivalište ono koje su prijavili; nije moguće utvrditi koji je udeo ispitanika/ispitanica iz opšte, a koji iz LGBT populacije; nema načina da se sazna da li se odgovori ispitanika/ispitanica zasnivaju na ličnom iskustvu ili su to iskustva do kojih su oni došli na drugi način, na primer, kroz praćenje medija, tuđa iskustva, itd; u starosnim grupama gde je bilo malo anketiranih, veća

38 Poslednja anketa je produžena zbog pogibije direktorke CENTRA Svetlane Đurđević Lukić, kada CENTAR tokom deset dana nije promovisao anketu na društvenim mrežama.

39 Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku najaktivniji na internetu su ispitanici/ispitanice starosti između 16 i 24 godine života, a posle njih su ispitanici/ispitanice starosti od 25 do 54 godine. Istovremeno, preko 90% ispitanika/ispitanica u starosnom dobu između 16 i 24 godine života ima naloge na društvenim mrežama. Citirano prema RZS *Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2016. godine*. Prema podacima agencije Homepage iz 2013. godine, u Srbiji su na Fejsbuku najaktivniji korisnici/korisnice starosti između 18 i 24 godine života, tačnije 36,01%, potom slede korisnici/korisnice između 24 i 34 godine starosti kojih ima 25,98%. Korisnici/korisnice u kategoriji između 35 i 44 godine života čine 13,33% ukupnog broja korisnika Fejsbuka, dok je učešće ostalih starosnih grupa zanemarljivo. (Marketingitd, pristupljeno 16.11.2016)

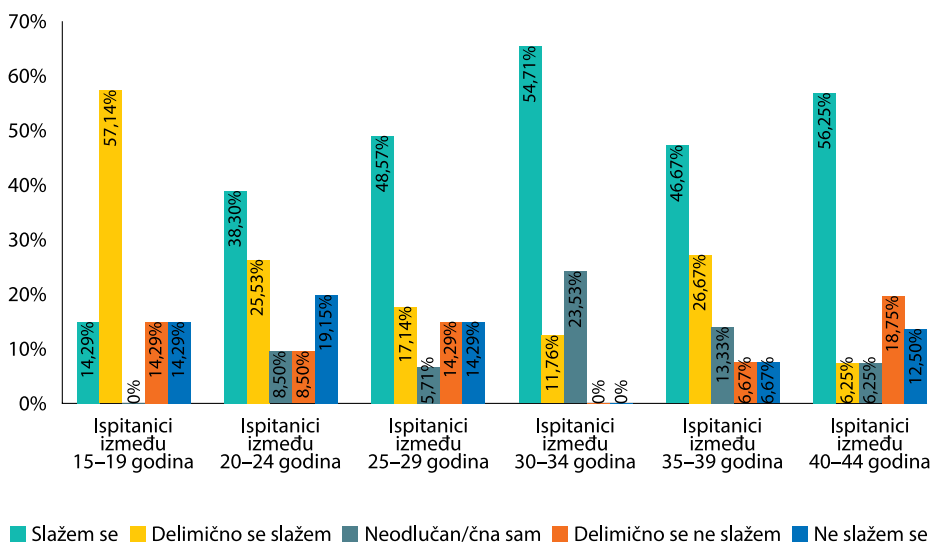
je verovatnoća da se izneti stavovi ispitanika/ispitanica ne mogu smatrati karakterističnim za dato godište ispitanika/ispitanica.

## 2. Rezultati

### 2.1. Diskriminacija izražena, neki institucionalni pomaci ipak vidljivi

Više od tri petine od ukupnog broja ispitanika/ispitanica u Centrovj anketi (67,2%) izjavilo je da se u potpunosti ili delimično slaže sa stavom da institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju. Oko jedne petine ispitanika/ispitanica navelo je da se u potpunosti ili delimično ne slaže sa stavom da institucije diskriminišu pripadnike/pripadnice LGBT populacije, a oko jedne desetine je bilo neodlučno.

#### Da li institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju?



U grupi ispitanika/ispitanica u uzrastu između 15 i 19 godina, njih 57,14% se slaže sa ovom tvrdnjom, a još 14,29% se delimično slaže. Ako se ovi glasovi saberu, ukupno 71,43% ispitanika/ispitanica u ovoj starosnoj grupi smatra da institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju. Sa ovim stavom se ne slaže ili se delimično ne slaže 28,58% ispitanika/ispitanica, a glasovi su ravnopravno raspoređeni na obe opcije (14,29% i 14,29%). Neodlučnih nema.

U starosnoj grupi između 20 i 24 godine života, stavovi su nešto iznijansirani: tako se 38,3% ispitanika/ispitanica u potpunosti, a 25,5% delimično slaže sa ovom tvrdnjom (ukupno 63,8%), dok se jedna trećina ispitanika/ispitanica ne slaže u potpunosti ili delimično sa tom tvrdnjom (19,15% i 8,5% odnosno). Neodlučnih je 8,5%.

Sličnu iznijansiranost stavova beležimo i u grupi ispitanika/ispitanica starosti između 25 i 29 godina života, s tim što veći broj njih smatra da se institucije ponašaju diskriminatorno (48,57%) u odnosu na procenat onih koji se delimično slažu sa ovom tvrdnjom (17,14%), što ukupno daje zbir od 65,7% onih koji ocenjuju ponašanje institucija u Srbiji diskriminatornim, nasuprot jednoj trećini (28,58%) koja se delimično (14,29%) ili u potpunosti (14,29%) ne slaže sa ovom tvrdnjom. I ovde beležimo izvestan broj neodlučnih – 5,71%.

U starosnoj grupi od 30 do 34 godine, 64,71% ispitanika/ispitanica se slaže sa ovom tvrdnjom, a još 11,76% se delimično slaže sa njom (ukupno 76,47%). Onih koji se ne slažu ili se delimično ne slažu gotovo da i nema, ali je broj neodlučnih izuzetno visok – 23,53%. I ovde je reč o grupi u kojoj je glasao manji broj ispitanika/ispitanica u odnosu na prethodne dve grupe, što se odrazilo i na procentualnu zastupljenost odgovora.

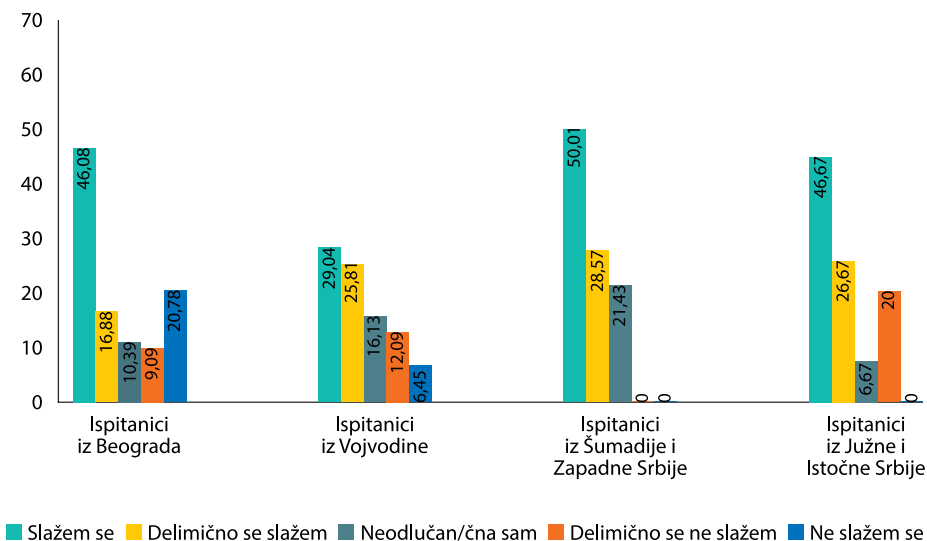
Stavovi u starosnoj grupi između 35 i 39 godina života su ponovo iznijansirani, pa se 46,67% njih u potpunosti i 26,67% uglavnom slaže da institucije diskriminišu LGBT populaciju dok se 13,33% ispitanika/ispitanica u potpunosti ili delimično ne slaže sa ovom tvrdnjom (u svakoj grupi je po 6,67%), a 13,34% je neodlučno.

Oko tri petine ispitanika/ispitanica u starosnoj grupi između 40 i 45 godina, slaže se u potpunosti ili se delimično slaže (56,25% i 6,25% odnosno) sa stavom da institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju, a jedna trećina se delimično ili u potpunosti ne slaže (12,5% i 18,75% odnosno). Oko 6,25% ispitanika/ispitanica se izjasnilo kao neodlučno.

Ispitanici/ispitanice iz Šumadije i Zapadne Srbije i Južne i Istočne Srbije – njih 78,58% i 73,34% odnosno, u potpunosti ili delimično se slaže sa tvrdnjom da institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju. U potpunosti se sa tvrdnjom slaže oko polovina ispitanika/ispitanica, tačnije 50,01% u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji i 46,67% u Južnoj i Istočnoj Srbiji, dok se delimično sa ovom tvrdnjom slaže njih 28,57% i 26,67%, odnosno.

Sledi Beograd gde ukupno 64,94% ispitanika/ispitanica u potpunosti ili delimično smatra institucije izvorom diskriminacije (48,06% u potpunosti, 16,88% delimično), dok su ispitanici/ispitanice u Vojvodini podeljenog mišljenja. Od njih ukupno 54,85%, 29,04% se u potpunosti slaže, a 25,81% delimično slaže sa tom tvrdnjom, a nešto ispod polovine bira suprotan odgovor.

## Da li institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju?



Najviše onih koji se u potpunosti ili delimično ne slažu sa ovom tvrdnjom je u Beogradu – njih 29,87% (20,78% u potpunosti, 9,09% delimično), zatim sledi Vojvodina – 19,35% ispitanika/ispitanica (6,45 % se u potpunosti ne slaže, 12,9% delimično), dok je u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji najveći broj neodlučnih 21,43% dok onih koji se ne slažu ili se delimično ne slažu nema. U Zapadnoj i Istočnoj Srbiji petina ispitanika/ispitanica je neodlučno, a 6,67% se ne slaže sa tvrdnjom da institucije u Srbiji diskriminišu pripadnike LGBT populacije.

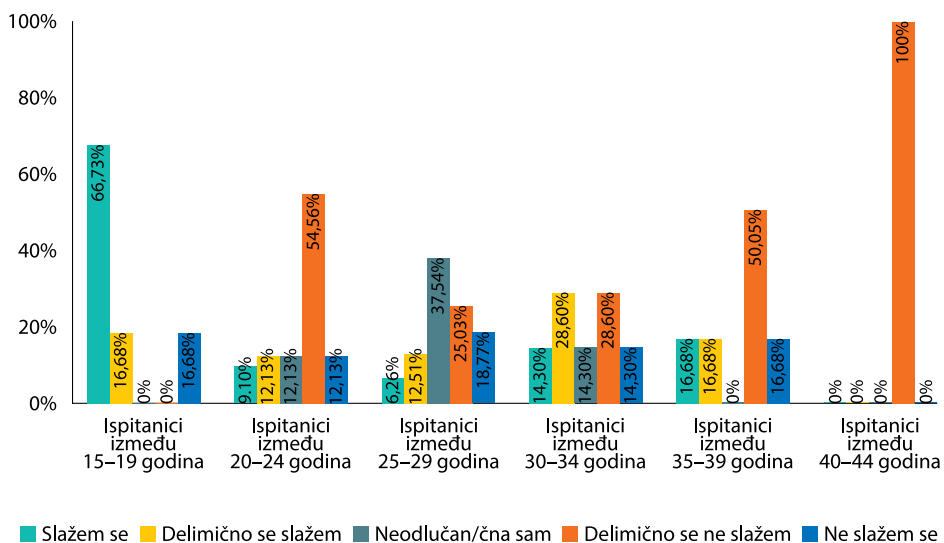
U svim starosnim grupama daleko je veći broj onih koji se u potpunosti ili delimično slažu sa tvrdnjom da institucije u Srbiji diskriminišu LGBT populaciju (oko tri petine i više), dok se oko jedne trećine ne slaže u potpunosti ili delimično sa ovom tvrdnjom. Broj neodlučnih je relativno mali. Izuzeci su starosne grupe između 30 i 34 godine i između 35 i 39 godina života, gde je procenat neodlučnih naglašeniji.

Takođe, ako se posmatra prema geografskoj zastupljenosti odgovora, nema većih oscilacija: oko dve trećine ispitanika/ispitanica smatra da institucije diskriminišu, nasuprot jednoj trećini koja smatra da to nije slučaj ili je neodlučna.

## 2.2. Bezbednost pripadnika/pripadnica LGBT populacije u poslednjih pet godina povećana, ali u nedovoljnoj meri

Više od polovine ispitanika/ispitanica u anketi Centra složilo se sa ocenom da je u poslednjih pet godina bezbednost LGBT populacije poboljšana. Ipak, važno je napomenuti da je broj onih koji se delimično slažu sa ovom tvrdnjom znatno veći od onih koji u potpunosti zastupaju ovaj stav. Ugrubo, odnos onih koji se delimično slažu i onih koji se u potpunosti slažu sa ovom tvrdnjom je deset prema jedan.

### Da li je u poslednjih pet godina popravljena bezbednost LGBT populacije?



Najizraženije stavove u vezi sa pitanjem da li je u poslednjih pet godina bezbednost pripadnika LGBT populacije poboljšana imaju ispitanici/ispitanice u starosnoj grupi između 15 i 19 godina. Oko 66,73% ispitanika/ispitanica se slaže sa tom ocenom, a još 16,68% se delimično slaže sa tom ocenom (ukupno 83,41%). Reč je o grupi sa relativno malim brojem ispitanika/ispitanica.

U starosnoj grupi od 20 do 24 godine, samo oko jedna petina ispitanika/ispitanica se slaže sa tvrdnjom da je položaj LGBT populacije poboljšan, dok se više od polovine, njih 54,56% delimično ne slaže. Onih koji se ne slažu ima 12,13%, a isto toliko je i neodlučnih.

Među ispitanicima/ispitanicama u starosnom dobu od 25 do 30 godina, dominiraju oni koji se u potpunosti ili delimično ne slažu sa tim da je bilo pomaka (18,77% i 25,03% odnosno) i neodlučni kojih je gotovo dve petine (37,54%).



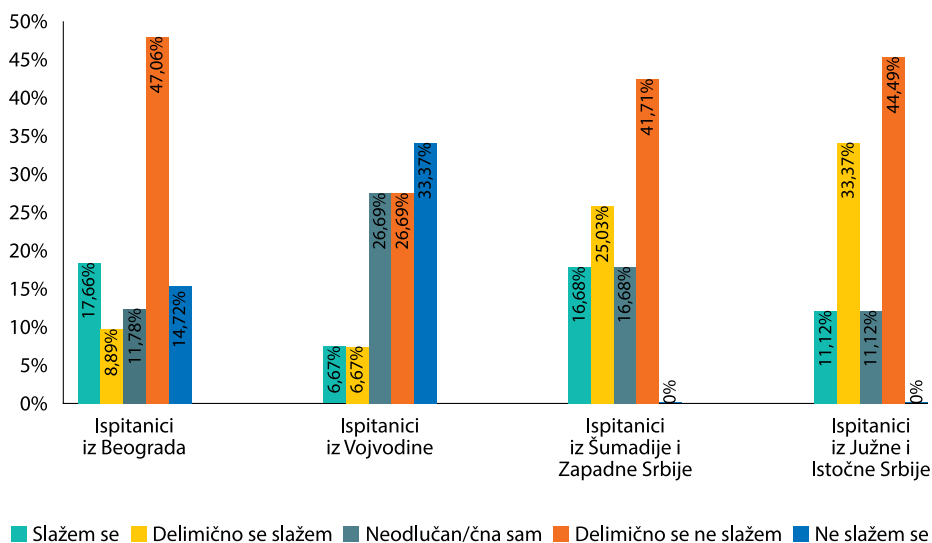
Ispitanici/ispitanice u životnom dobu između 30 i 34 godine, su potpuno podeljeni, jednak broj se delimično ili u potpunosti slaže, a isti taj procenat se delimično ili potpuno ne slaže sa ocenom da je u poslednjih pola decenije bilo pomaka u odnosu prema LGBT populaciji (42,9%), dok su preostali neodlučni.

U grupaciji od 35 do 39 godina ponovo dominiraju oni koji se delimično ne slažu da je bilo promena (50,05%), dok su ostali odgovori jednako procentualno raspoređeni (16,68%), a neodlučnih nema.

U grupi najstarijih u našem uzorku, starosti između 40 i 44 godine, 100% ispitanika/ispitanica se delimično ne slaže sa ovom ocenom. I ovde je reč o relativno malom broju ispitanika/ispitanica.

Takođe, ako se posmatra prema geografskoj zastupljenosti odgovora, uočava se da postoji velika suzdržanost ispitanika/ispitanica u zauzimanju maksimalističkih pozicija (potpunog slaganja/neslaganja). U Beogradu, Šumadiji i Južnoj Srbiji i Zapadnoj i Istočnoj Srbiji je oko polovine onih koji se delimično ne slažu da je došlo do promena na bolje, dok u Vojvodini oko trećine ispitanika/ispitanica ima takvo mišljenje, a isto toliko njih je neodlučno (26,69% u obe grupe). Ipak, u Šumadiji i Južnoj Srbiji i Zapadnoj i Istočnoj Srbiji oko dve petine ispitanika/ispitanica primećuje relativno značajan pomak nabolje (41,7% i 44,5% odnosno), dok je takvih u Beogradu oko jedne četvrtine (26,49%), a u Vojvodini nešto više od jedne desetine (ukupno 13,34%).

### Da li je u poslednjih pet godina popravljena bezbednost LGBT populacije?

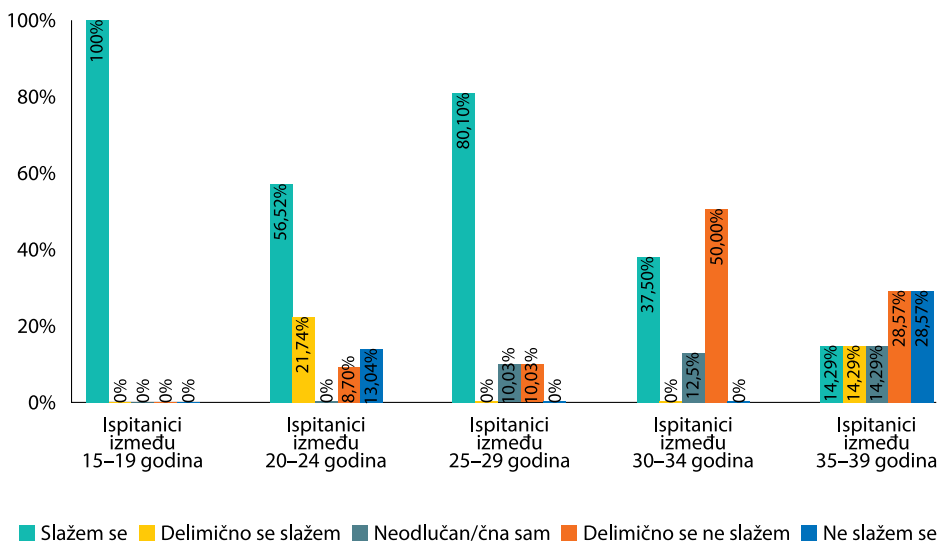


Merenje i po starosnim grupama i po geografskoj pripadnosti, možemo reći da su ispitanici/ispitanice vrlo suzdržani/suzdržane u ocenama, pa u grupi onih koji primećuju promene dominiraju oni koji vide delimične pomake, dok u grupi onih koji negiraju pomake, dominiraju umereno negativni stavovi.

### 2.3. Napadi na pripadnike/pripadnice LGBT populacije i dalje prolaze nekažnjeno, stepen poverenja u MUP i MO nizak

Većina ispitanika/ispitanica iz svih delova Srbije smatra da bi policija trebalo da uvede dodatne mere kako bi LGBT populacija u Srbiji bila bezbednija. Iako je reč o sasvim drugačijem metodu prikupljanja odgovora, ovakvi rezultati se slažu i sa našim prethodnim istraživanjem iz 2011. godine i sa novim istraživanjem iz 2016. godine, u kojima je značajan broj ispitanika/ispitanica koji je učestvovao u dubinskim intervjuima rekao da se retko obraća policiji jer nema poverenja da će MUP reagovati ukoliko podnesu prijavu da su bili izloženi nasilju ili da im je prećeno nasiljem<sup>40</sup>.

#### Da li MUP treba da preduzme dodatne mere kako bi LGBT populacija u Srbiji bila bezbedna?



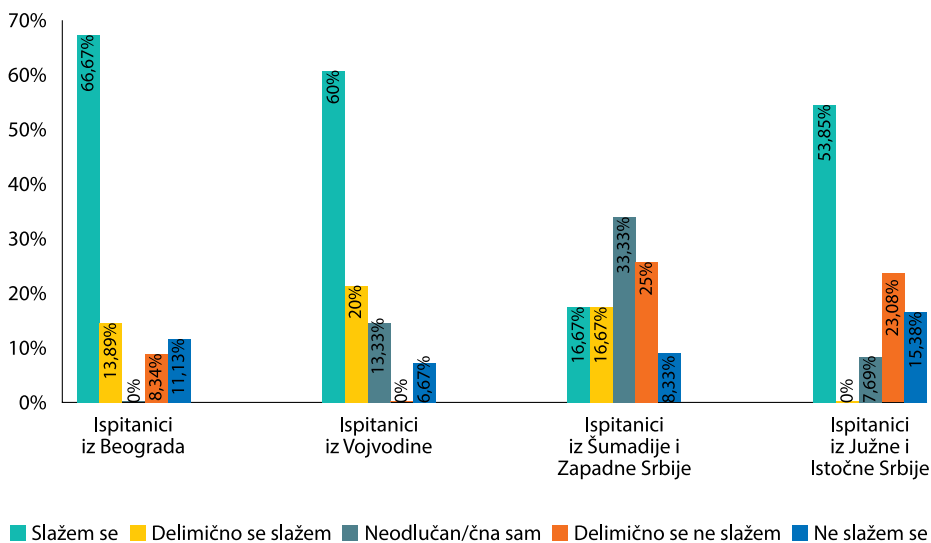
40

Opširnije vidi u Radoman et al, 2011. Rezultati ankete čine integralni deo studije iz 2016.

U anketi Centra, na pitanje da li MUP treba da preduzme dodatne mere kako bi LGBT populacija u Srbiji bila bezbednija, 13,5% ispitanika/ispitanica se uglavnom složilo sa tom tvrdnjom. Kad se ovom procentu doda 54,03% onih koji to odlučno tvrde, dve trećine ispitanika/ispitanica podržava ovaj stav. Neodlučnih je 9,45%, a onih koji se delimično ili potpuno ne slažu sa tom tvrdnjom je oko 23%. Tačnije, 12,15% se delimično ne slaže sa tom tvrdnjom, a 10,8% se u potpunosti ne slaže. Procentualna zastupljenost odgovora po starosnim grupama i regionima u Srbiji značajno varira, a tome je doprineo i relativno niži odziv u odnosu na prvu anketu, tačnije za oko 30% manji.

Među ispitanicima/ispitanicama koji smatraju da policija treba da uvede dodatne mere zaštite LGBT populacije, prednjače najmlađi ispitanici/ispitanice – svi su izabrali potvrđan odgovor. Mišljenja u ostalim starosnim grupama su negde između: oni uzrasta od 20 do 25 godina – njih ukupno 78,26% – je u potpunosti (56,52%) i delimično (21,74%) mišljenja da policija treba da preduzme dodatne mere u zaštiti LGBT osoba. Ispitanici/ispitanice starosti između 25 i 29 godina života, biraju ovaj odgovor u četiri petine slučajeva (80,1%). U grupi onih od 30 do 34 godine, oko 37,5% njih se slaže sa ovom tvrdnjom, a oko polovine njih se delimično ne slaže sa tim da su potrebne dodatne policijske mere. U grupi od 40 do 44 godine malo manje od jedne trećine njih se delimično ne slaže, a još jedna trećina u potpunosti se ne slaže da su potrebne dodatne mere policije (po 28,57% u svakoj od ovih grupa).

### Da li MUP treba da preduzme dodatne mere kako bi LGBT populacija u Srbiji bila bezbedna?



U Vojvodini i Beogradu najviše je ispitanika/ispitanica koji/koje ocenjuju da policija treba da uvede dodatne mere (80,56% i 78,26% odnosno), a slede ih ispitanici/ispitanice u Zapadnoj i Istočnoj Srbiji. U Šumadiji i Zapadnoj Srbiji je nešto više od jedne trećine onih koji se slažu ili delimično slažu da je potrebno da policija uvede dodatne mere zaštite za LGBT populaciju, jedna trećina je neodlučna, nešto oko jedne četvrtine se delimično ne slaže, a oko 15% to smatra nepotrebnim.

Većina ispitanika/ispitanica u našoj anketi bez obzira na starosnu grupu i geografsko područje smatra da je potrebno da policija uvede dodatne mere za zaštitu LGBT populacije. Interesantno je da rezultati fokus grupa u našem istraživanju pokazuju da su neke mere koje je policija u međuvremenu uvela, kao što su rad policije sa LGBT zajednicom i oficiri za vezu sa LGBT populacijom, nisu prepoznate među LGBT osobama koje nisu aktivisti/aktivistkinje, a nisu ni promovisane u javnosti u većoj meri<sup>41</sup>.

#### 2.4. Ministarstva sile zatvorena za autovane pripadnike/pripadnice LGBT populacije?

Okolo dve petine anketiranih ispitanika/ispitanica (42,65%) je potvrdno odgovorilo na pitanje „Da li se pripadnici LGBT zapošljavaju u Vojsci Srbije i MUP-u?“, ali uz jednu ogradu, a to je da je njihovo prisustvo u redovima Ministarstva odbrane i MUP-a moguće zato što se ne izjašnjavaju kao pripadnici/pripadnice LGBT populacije, dok je manje od jedne petine ispitanika/ispitanica izabralo odgovor „da, jer su ravnopravni“.

Takav stav je u skadu sa mišljenjem koje su ispitanici/ispitanice u fokus grupama izneli/iznele u našem istraživanju iz 2011. godine, kada je veći deo njih imao pozitivan stav prema zapošljavanju u nekoj od ove dve institucije, ali i izneo uverenje da „ih ne bi MUP sam primio“ u „svoje redove“, ili da bi jako brzo bili izbačeni ako bi se saznalo za njihovu seksualnu orijentaciju. Ista bojazan izražena je i kada je reč o mogućnosti radnog angažovanja u Vojsci Srbije, budući da su pojedini učesnici/učesnice fokus grupa izjavili/izjavile da ne mogu da predvide kakva bi bila reakcija radnog okruženja u toj instituciji kada bi se saznalo da oni/one pripadaju nekoj grupi različite seksualne orijentacije<sup>42</sup>.

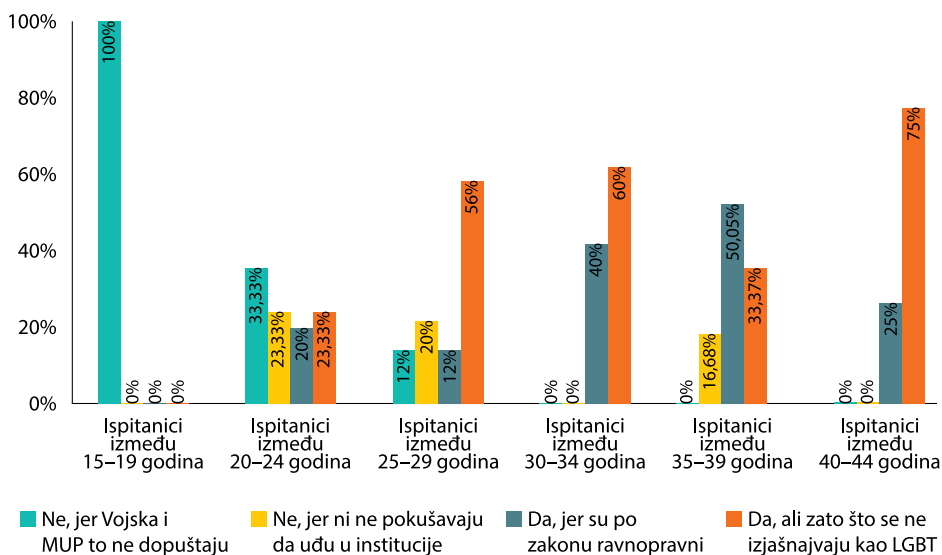
Ispitanici/ispitanice u starosnoj grupi od 15 do 19 godina, bez izuzetka smatraju da se pripadnici/pripadnice LGBT populacije ne zapošljavaju u vojsci i MUP-u, jer ove dve institucije to ne dozvoljavaju. Odgovori ispitanika/ispitanica u starosnoj grupi od 20 do 24 godine, su gotovo podjednako raspoređeni u sva četiri moguća odgovora.

Više od polovine ispitanika/ispitanica u grupi od 25 do 29 godina (56%) smatra da u ove dve institucije ima pripadnika LGBT populacije, ali samo zato što se ne izjašnjavaju o svojoj

41 Intervju sa Aleksandrom Stojmenovićem, oficirima za vezu sa LGBT zajednicom, 14.11.2016.

42 Opširnije vidi u: Radoman et al, 2011.

## Da li se pripadnici LGBT zapošljavaju u Vojsci i MUP?

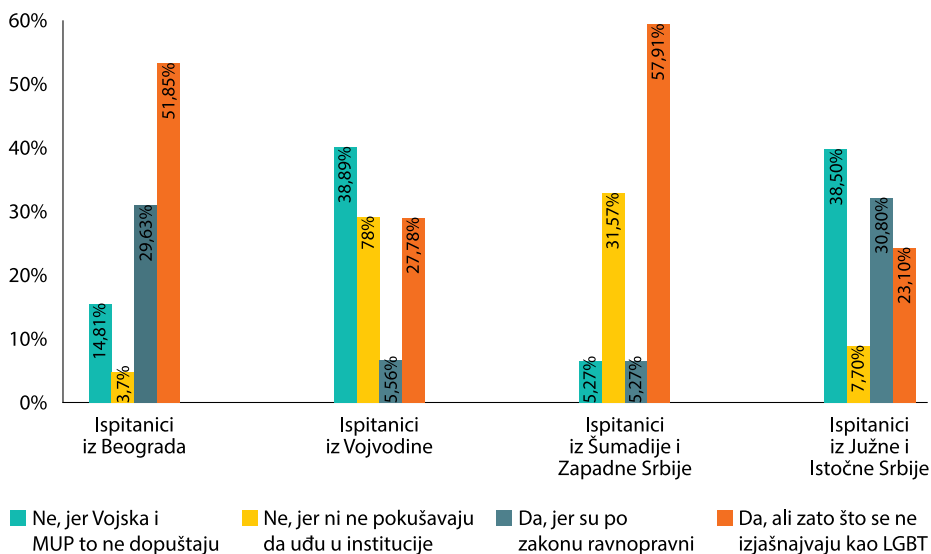


seksualnoj orijentaciji. Oko petina ispitanika/ispitanica smatra da pripadnici LGBT i ne pokušavaju da uđu u MUP i MO, a po 12% smatra da ove dve institucije ne dozvoljavaju ulazak LGBT osoba u svoje redove, i – suprotno tome, da u MUP i MO ima pripadnika/pripadnica LGBT zajednice, jer su oni po zakonu ravnopravni.

U starosnoj grupi između 30 i 34 godine, njih 60% smatra da LGBT osobe rade u policiji i vojsci samo zato što kriju svoj rodni identitet ili seksualnu orijentaciju, a 40% sasvim suprotno smatra da su pripadnici/pripadnice LGBT populacije po zakonu ravnopravni radnici/radnice ovih institucija. Ovaj stav još je izraženiji u grupi od 35 do 40 godina starosti (50,05%). Njih 33,37% smatra da pripadnici/pripadnice LGBT populacije u MUP-u i Ministarstvu odbrane skrivaju svoju seksualnu orijentaciju. Najveći broj ispitanika/ispitanica veruje u prikrivanje kao način funkcionisanja – dve trećine, dok samo jedna četvrtina veruje da je reč o ravnopravnosti.

Kada se pogleda geografska raspoređenost odgovora, ispitanici/ispitanice iz Beograda i Šumadije i Zapadne Srbije najčešće biraju odgovor da u vojsci i policiji ima LGBT osoba, ali zato što se oni/one ne izjašnjavaju kao pripadnici/pripadnice ove grupacije (51,85% i 57,91% odnosno), dok su u Vojvodini i Zapadnoj i Istočnoj Srbiji najviše zastupljeni odgovori da se pripadnici/pripadnice LGBT ne zapošljavaju u vojsci i MUP jer ove dve institucije to ne dozvoljavaju (38,89% i 38,5% odnosno). Oko jedne trećine ispitanika/ispitanica u oba geografska područja smatra da LGBT osoba nema u ministarstvima sile, jer oni ni ne pokušavaju da uđu u vojsku i policiju (27,78% i 31,57%), dok je broj onih koji smatraju da LGBT osoba ima u ovim institucijama jer su ravnopravni, marginalan (oko 5%).

### Da li se pripadnici LGBT zapošljavaju u Vojski i MUP?



Ako bismo ispitanike/ispitanice podelili na dve grupe, one koji/koje veruju da u ovim institucijama ima LGBT osoba i one koji/koje u to ne veruju, bez obzira na razloge, ispitanici/ispitanice u Beogradu, Šumadiji i Južnoj Srbiji i Zapadnoj i Istočnoj Srbiji biraju prvi, a ispitanici/ispitanice u Vojvodini drugi odgovor sa 60% prema 40%.

### 3. Zaključak

Rezultati naših anketa pokazuju da ispitanici/ispitanice smatraju da je diskriminacija LGBT osoba u institucijama u Srbiji i dalje izražena i da pripadnici/pripadnice ove grupacije mogu biti prisutni u ovim institucijama samo ako skrivaju svoj rodni identitet ili seksualnu orijentaciju. Iako je u poslednjih pet godina zabeležen izvestan pomak kada je u pitanju bezbednost LGBT osoba, po mišljenju ispitanika/ispitanica, ti pomaci su slabi, a bezbednost ove populacije je i dalje veoma ugrožena. Poverenje u vojsku i policiju je na niskom nivou, a većina ispitanika/ispitanica smatra da za njih nema mesta u ovim institucijama, izuzev ako skrivaju svoj rodni identitet ili seksualnu orijentaciju. Iako odgovori na ova pitanja variraju po različitim starosnim grupama i geografskoj pripadnosti, te varijacije nisu previše značajne da bi se iz njih mogli izvesti neki određeni zaključci.

Uprkos značajnim metodološkim ograničenjima, rezultati anketa se u opštim crtama slažu sa rezultatima naše studije. S obzirom da su u anketama učestvovali svi građani/građanke bez obzira na seksualnu orijentaciju, zanimljivo je istaći da se njihove ocene o (ne)bezbednosti LGBT zajednice i njihovom tretmanu u društvu, MUP-u i Ministarstvu odbrane, poklapaju sa ocenama učesnika/učesnica fokus grupa u kojima su učestvovali isključivo pripadnici/pripadnice LGBT zajednice.

Serija anketa predstavlja pokušaj CENTRA da ispita stavove građani/građanke bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju. Da bi se dobio pravi uvid u stavove i mišljenja građana/građanki bilo bi neophodno uraditi anketu na reprezentativnom uzorku.





## PRILOG 2: Upitnik

1. Šta vidite kao najveću pretnju Vašoj bezbednosti? Objasnite i rangirajte pretnje
2. Da li ste Vi bili izloženi nasilju (psihološkom ili fizičkom) kao LGBT? Da li ste prijavili taj čin? Kome? Ako niste zašto niste? Ako jeste kako biste ocenili ponašanje službenih lica u procesuiranju tog slučaja? Kako su službena lica reagovala? (Odmah, sporo, izbegli da reaguju i sl.)
3. Da li je neko od Vaših prijatelja LGBT bio izložen nasilju (psihološkom ili fizičkom kao LGBT)? Da li znate da li su Vaši prijatelji prijavili taj čin? Kome? Kako su Vaši prijatelji ocenili ponašanje službenih lica u procesuiranju tog slučaja?
4. Kome biste se najpre obratili za pomoć u slučaju ugrožavanja bezbednosti u budućnosti? Da li verujete da bi Vas policija zaštitila u slučaju ugrožavanja bezbednosti? Ako ne zašto ne? Da li ste čuli da je policija uspešno reagovala u nekom slučaju napada na LGBT? Šta biste vi prvo uradili da prisustvujete nekom napadu, a na osnovu Vašeg prethodnog iskustva?
5. Da li biste konkurisali za posao u Vojsci Srbije? Ako da zašto? Ako ne zašto ne?
6. Da li biste konkurisali za posao u MUP R. Srbije? Ako da – zašto? Ako ne zašto ne?
7. Da li znate da neko iz Vašeg LGBT okruženja želi da radi u jednoj od ove dve institucije?
8. Verujete li u nepristrasnost i nediskriminatorno ponašanje policije/MUP na osnovu iskazane ili pretpostavljene seksualne orijentacije? Da li mislite da je policija dovoljno obučena ili osveščena kada treba da postupi u slučaju kršenja prava LGBT populacije? Da li je policija senzibilisana?
9. Da li imate iskustvo (ili neko od vaših poznanika/poznanica, prijatelja) da se podatak da ste lezbejka ili gej koristi da se ti podaci tretiraju suprotno odredbama Zakona o zaštiti podataka o ličnosti? Ako dođe do kršenja tih prava, da li imate poverenja u institucije – da li biste npr. podigli tužbu, obratili se nekome, i kome?
10. Primećujete li promene u odnosu policije prema LGBT osobama poslednjih godina? Koje su to promene, u čemu ih vidite? Od kada?

11. Da li ste čuli za koncept reforme sektora bezbednosti? Koje reforme u ovom sektoru su, po Vama, sprovedene? Koje reforme nedostaju? Da li treba unaprediti zakonodavni okvir ili sprovesti obuke (bezbednosnih struktura za poštovanje postojećih zakona, pravosudnih struktura, novinara, i preko njih promena raspoloženja šire javnosti)?
  
12. Ko se najviše angažuje na reformama u sektoru bezbednosti: međunarodne organizacije, vladine ili nevladine; Vlada, nadležni ministri; pojedini političari: domaće nevladine organizacije i kog profila (za ljudska prava, specijalističke za sektor bezbednosti, LGBT organizacije, sami pripadnici MUP, MO; njihovi sindikati i slične profesionalne organizacije)?